

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh282>

XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI SULTANLARININ BİR EĞLENME VE DİNLENME MEKÂNI OLARAK TERSANE BAHÇESİ

Volkan ERTÜRK*

Özet

Osmanlı Devleti'nde daha çok Boğaziçi, Haliç, Edirne, Bursa, İzmit, Amasya ve Manisa'da bulunan hasbahçeler padişahların eğlenme, dinlenme, avlanma, hava değişikliği yaşamaları için kurulmuştur. Bunlardan biri olan ve sonraları Aynalıkavak Bahçesi olarak anılan Tersane Bahçesi II. Mehmed tarafından kurulmuştur. Tersanenin Haliç'e taşınmasıyla önem kazanan bahçenin gelişiminde I. Selim, I. Süleyman, I. Ahmed, III. Ahmed ve III. Selim'in önemli katkıları olmuştur. Üzerinde saray ve ona bağlı birçok yapının bulunduğu bahçe üç buçuk asra yakın düğünler, törenler, eğlenceler, müsabakalar, tersanedeki işleri kontrol etmek, devlet meselelerini müzakere etmek gibi çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Tersane Bahçesi kurulduğu tarihten XIX. yüzyılın başına kadar yaklaşık üç buçuk asır boyunca Padişahlar tarafından en çok kullanılan bahçelerden biri olmuştur.

Anahtar kelimeler: Bahçe, hasbahçe, bostancı, Tersane bahçesi, Aynalıkavak Bahçesi

Tersane Garden as an Entertainment and Recreation Place of Ottoman Sultans in the 17th and 18th Centuries

Abstract

In the Ottoman Empire, private gardens of sultans were mostly set up in Boğaziçi, Golden Horn, Edirne, Bursa, İzmit, Amasya, and Manisa for sultans to enjoy themselves, take a rest, go hunting, and go through a change of air. Tersane Garden, which was one of those gardens and started to be called Aynalıkavak Garden later on, was set up by Mehmed II. Selim I, Suleiman I, Ahmed I, Ahmed III, and Selim III made important contributions to the development of the garden which gained importance as the shipyard was moved to the Golden Horn. Containing a place and many buildings

*Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü.

affiliated to it, the garden was used for a wide range of purposes including weddings, ceremonies, entertainments, competitions, control of the works performed in the shipyard, negotiation of state affairs, etc. for almost three and half centuries. Tersane Garden was one of the gardens most frequently used by the sultans for almost three and half centuries (i.e. from when it was set up to the early 19th century).

Key words: *Bagcha, khass bagcha, bostanji, the bagcha of Tersane, the bagcha of Aynalıkavak.*

Giriş

Çağlar boyu bahçeler, insanların günlük yaşamlarının sıradanlıklarından kaynaklanan sıkıntılarından kurtulup, doğaya ait varlıklarla bir arada olabilecekleri bir tür sığınak olmuştur. Diğer taraftan kutsal kitaplarda ve dinsel öğretilerde genellikle insanların ödüllendirileceği, ikinci yaşamlarının geçeceği mekân olan “cennet”, son derece çekici bir bahçe olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, insanların dünyadaki yaşamlarında da birer küçük “cennet mekânına sahip olma idealleri, bizi bahçe kavramı ile karşılaştırmaktadır¹.

Bahçe, göçebe hayatın tabiatı en geniş boyutlarında algılama ve onunla içli dışlı yaşama alışkanlığı getirdiği Orta Asya Türkleri için oldukça geç başlayan bir uğraşı olmuştur. Türklerin göçebeliği terk edip Müslümanlığı kabul etmeleriyle birlikte bahçeyi kültürlerinin bir parçası durumuna geldikleri bilinmektedir². Anadolu’ya yerleşmekle daha yeşil bir coğrafyaya sahip olan Türkler, daha çok hayvancılığa dayanan geçim kaynaklarının bir sonucu olarak yaylalara çıkmaya başlamışlar ve böylece tabiatla daha fazla bütünleşmişlerdir. Anadolu’nun bu yeni sakinleri zamanla yerleşim yerlerinin yakınlarına bağlar kurdukları gibi, evlerinin bitişiğinde de büyüklü küçüklü bahçeler kurmuşlardır³.

Türk bahçeciliği Anadolu Selçuklu Devleti zamanında kimlik kazanmaya başlamıştır. Bunun somut örneklerini mevcut köşk ve saray kalıntılarından veya çağdaş kaynaklardan görmek mümkündür⁴. Osmanlı döneminde ise Türk

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü.

¹ Günel Akdoğan, “Dünden Bugüne Bahçe Kültürümüz”, Bahçe Kültürü, 58, İstanbul 1995, s.7.

² Gönül Evyapan, “Bahçe”, DİA, IV, Ankara 1991, s. 478.

³ Nurettin Gemici, “Osmanlı da Çevre Anlayışının Bir Tezahürü Olarak Bahçe ve Mesire Yerleri”, Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metinleri, II, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2008, s. 383.

⁴ Gönül Aslanoğlu Evyapan, Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, Ankara 1972, s. 11

bahçeciliği zirve dönemini yaşamıştır. Mimari ölçülere sıkı sıkıya bağlı kalmaktan uzak olarak tanzim edilen bahçeler, Osmanlılara has bir zevk ve duygunun mahsulü şeklinde tezahür etmiştir. Osmanlı bahçeciliği karakteristik özelliğini Batı etkisine girdiği XVIII. ve XIX. yüzyıllara kadar sürdürmüştür⁵.

Osmanlı Devleti'nde bahçecilik sanatının en güzel örnekleri, başta İstanbul'daki hasbahçe olmak üzere, Boğaziçi ve Haliçteki bahçelerle genellikle şehzadelerin valilik yaptığı şehirlerde bulunan devlete ait bahçelerde gözlemlenmektedir. Bunlardan padişahlara ait olanlar hasbahçe olarak adlandırılırken, diğerleri ise kurucularının adıyla anılmaktadır. Bahçe kuran padişahların başında II. Mehmed, Sultan Süleyman, IV. Murad ve III. Ahmed gelmektedir⁶. Sayıları zamanla değişen bahçelerin sayısı Hasbahçe dışında XVI. yüzyılda 20-40⁷, XVII. yüzyılda 45-75⁸, XVIII. yüzyılda ise 55-70⁹ arasında değişmekteydi.

Tersane Hasbahçesi

İstanbul'da Haliç'te kıyı ile Okmeydanı arasında bulunan Tersane Bahçesinin mazisi İstanbul'un fatihi II. Mehmed dönemine kadar

⁵ Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", Vakıflar Dergisi, IV, Ankara 1958, s. 149-151.

⁶ Mehmed Zeki, "On Birinci ve On İkinci Asırlarda İstanbul'da Bağçeler ve Mesireler", Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, 30, İstanbul 1335, s. 76; G. V. İnciciyan, Boğaziçi Sayfıyeleri, çev. Orhan Duru, İstanbul 2000, s. 79-80.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), nr. 16260, s. 79-93, 291-305, 339-353, 441-455, 697-711, 797-812, 845-859, 958-968; nr. 16285, s. 133-151, 183-201; nr. 7165, s. 588-606; nr. 6559, s. 81-97, 182-197, 280-295, 392-407, 492-507, 582-607, 804-819, 811-827, 912-927, 1024-1040, 1132-1147; nr. 17256, s. 21-30; nr. 6425, s. 79-88; nr. 6365, s. 184-198, 396-410; nr. 6953, s. 170-186, 832-848, 970-988, 1120-1128; nr. 6911, s. 114-132, 258-277; nr. 6927, s. 1440; nr. 2345, s. 59-69, 137, 147; nr. 16258, s. 79-93; nr. 6139, s. 12-27, 212-226, 324-338; nr. 6342, s. 86-101, 117-133, 149-165, 186-201, 219-235, 286-301, 396-411, 496-511, 591-611; nr. 16296, s. 13-39, 161-177, 323-339, 603-619, nr. 6297, s. 14-40.

⁸ BOA, MAD.d, nr. 1730, s. 535-555; nr. 5347, s. 435-455; nr. 4311, s. 576-597; nr. 3951, s. 723-743; nr. 720, s. 399-431; nr. 1714, s. 727-750; nr. 6347, s. 90-110; nr. 6987, s.110-133; nr. 6580, s. 54-80; nr. 5190, s. 76-106; nr. 6146, s. 90-121; nr. 4691, s. 430-469; nr. 6965, s. 92-122, 247-268; nr. 6757, s. 369-391; nr. 16727, s. 24-43; nr. 5721, s. 617-636; nr. 16754, s. 25-44; nr. 5976, s. 569-589.

⁹ BOA, MAD.d, nr. 1729, s. 675-708; nr. 724, s. 97-124; nr. 4297, s. 665-694; nr. 4063, s. 909-937; nr. 804, s. 727-758; nr. 5724, s.717-748; nr. 17426, s. 90-122; nr. 6821, s. 1079-1110; nr. 17635, s. 28-59.

uzanmaktadır¹⁰. Haliç'ten Okmeydanı'na doğru uzanan bu koruyu seven Sultan Mehmed, burada kurduğu otağına sık sık gelir, oradan da Okmeydanı'na çıkıp ok atışı yapardı. Bahçenin Fatih devrinde şenlendirilmeye başlandığı ileri süren Evliya Çelebi, kendi döneminde bahçe içinde birçok hamam ve kasırlar, birbiri ardınca hücreler, sofalar, havuz ve şadırvanlar olduğunu, on iki bine yakın servi ağacının dikili olduğunu belirtmiştir¹¹.

İlk zamanlar hangi adla anıldığı bilinmeyen Tersane Bahçesi, I. Selim devrinden itibaren yakınında bulunan tersâneye izafeten Tersâne-i Âmire Bahçesi olarak anılmaya başlanmıştır¹². XVI. yüzyıla ait bir kayıta *Bağça-i Tershane*¹³ olarak geçen bahçenin, bağlı olduğu birim olan Bostancı Ocağı'na ait mevacic defterlerinde ancak iki yüzyıl sonra Tersane Bahçesi olarak anılmaya başlandığı görülmektedir. 1676 (Masar 1087 mevacic dönemi) yılına kadar bahçe ocak teşkilatında taşra bahçeleri arasında Karabali'den (Bali-yi Siyah) sonra, Hafız Paşa'dan önce gelen ve İskender Paşa Bahçesi¹⁴ olarak anılan bahçe, bir sonraki (Recec-Reşen 1087) mevacic döneminden itibaren "*bağça-i Tersane*" olarak anılmaya başlanmıştır¹⁵. Bahçenin gerek usta, personel ve emeklilerinin gerekse ocak teşkilatındaki sırasının aynı olmasına rağmen sadece isminin değişmemiş olması için iki ihtimalden bahsedilebilir: Ya her iki bahçe aynı bahçe idi, dolayısıyla bu tarihe kadar İskender Paşa Bahçesi adıyla kayıtlarda geçen bahçe daha sonra bulunduğu yerin adıyla yani Tersane

¹⁰ İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire, Ankara 1992, s. 13. Yine bkz. Sanem Çınar-Simay Kırca, "Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak", Journal of the Faculty of Forestry, İstanbul University 2010, 60 (2), s. 62.

¹¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996, I, 176; Gönül Aslanoğlu Evyapan, Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Ankara 1972, s. 48; Nurhan Atasoy, Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Koç Kültür Sanat ve Tanıtım, İstanbul 2002, s. 43, 45, 286.

¹² Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalıkavak Sarayı", İstanbul Ansiklopedisi, neşr. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul 1960, III, 1611.

¹³ BOA, MAD.d, nr. 511, s. 10, 1580 (988).

¹⁴ BOA, MAD.d., nr. 17256, s. 25; nr. 6425, s. 83; nr. 16260, s. 83, 295, 343, 445, 701, 801, 849, 962; nr. 2345, s. 63, 141; nr. 16258, s. 83; nr. 6365, s. 89, 189, 289, 401; nr. 6139, s. 16, 216, 328; nr. 6559, s. 86, 186, 284, 396, 496, 596, 708, 816, 916, 1028, 1138; nr. 6342, s. 90, 190, 290, 400, 500, 595; nr. 16296, s. 17, 165, 327, 607; nr. 6297, s. 18; nr. 16297, s. 121, 153, 189, 223, 293; nr. 6953, s. 174, 836, 974, 1114; nr. 16285, s. 137, 187; nr. 7165, s. 592; nr. 6911, s. 118, 262; nr. 6347, s. 94; nr. 6987, s. 114; nr. 6580, s. 58; nr. 5190, s. 81; nr. 6146, s. 95; nr. 4691, s. 437.

¹⁵ BOA, MAD, nr. 6965, 251.

Bahçesi adıyla geçmiştir. Ya da ayrı ayrı bahçeler olan bu iki bahçeden Tersane Bahçesi XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar mevcut değil idi ve kapanan İskender Paşa Bahçesinin bütün personelinin buraya taşınmış olmasıyla açılmıştır.

Gerek yeni açılan bahçelerin ocak kayıtlarında genellikle sona eklenmesi kuralı gerekse bahsedilen tarihe ait defterin hiçbir yerinde böyle bir değişikliğin belirtilmemiş olması ikinci ihtimalin zayıf bir ihtimal olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla her ne kadar İskender Paşa Bahçesi ile Tersane Bahçesinin aynı olduğunu ispatlayan başka bir delile sahip değilssek de, her iki bahçenin aynı bahçe olması kuvvetle muhtemeldir.

İçinde bulunan saraydan dolayı buraya Aynalıkavak Bahçesi de denilen¹⁶ Tersane Bahçesi, devlete ait bir bahçe olması sebebiyle buranın bütün bakım ve muhafazası buradaki bostancılar tarafından sağlanırdı. Bünyesinde barındırdığı bostancı sayısı bakımından İstanbul'un en kalabalık bahçelerinden biri olan Tersane Bahçesine ya torba oğlan ya da yeni toplanan devşirmeler alınırdı. Padişah ihtiyaç duyulan neferlerin seçimi için yeniçeri ağasına emir verirdi. Yeniçeri ağasının seçip gönderdiği neferler, ocak defterinde bahçenin altına kaydedilirdi¹⁷. Böylece neferlerin ocak yoluyla devlet idaresinde yükselme süreçleri başlamış olurdu. Evliya Çelebi her ne kadar bahçede 300 bostancı bulunduğunu söylüyorsa da¹⁸ bu oldukça abartılı bir rakamdır. Zira XVI. yüzyılın son çeyreğinde 21-61¹⁹; XVII. yüzyılda 34-73²⁰ ve XVIII. yüzyılda 26-66²¹ arasında değişen bostancının çalıştığı bahçenin tarihî süreç içerisindeki

¹⁶ Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri, s. 162.

¹⁷ BOA, Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM.d), nr. 14, s. 594-595, 4 Kasım 1570 (5 C. 978).

¹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, I, s. 176.

¹⁹ BOA, MAD.d., nr. 17256, s. 25; nr. 6425, s. 83; nr. 16260, s. 83, 295, 343, 445, 701, 801, 849, 962; nr. 2345, s. 63, 141; nr. 16258, s. 83; nr. 6365, s. 89, 189, 289, 401; nr. 6139, s. 16, 216, 328; nr. 6559, s. 86, 186, 284, 396, 496, 596, 708, 816, 916, 1028, 1138; nr. 6342, s. 90, 190, 290, 400, 500, 595; nr. 16296, s. 17, 165, 327, 607; nr. 6297, s. 18; nr. 16297, s. 121, 153, 189, 223, 293; nr. 6953, s. 174, 836, 974, 1114; nr. 16285, s. 137, 187; nr. 7165, s. 592; nr. 6911, s. 118, 262.

²⁰ BOA, MAD.d, nr. 6347, s. 94; nr. 6987, s. 114; nr. 6580, s. 58; nr. 5190, s. 81; nr. 6146, s. 95; nr. 4691, s. 437; nr. 6965, s. 97, 251; nr. 6757, s. 372; nr. 16727, s. 28; nr. 5721, s. 621; nr. 16754, s. 29; nr. 5976, s. 572; nr. 1730, s. 538; nr. 5347, s. 438; nr. 4311, s. 580; nr. 3951, s. 726; nr. 720, s. 404.

²¹ BOA, MAD.d, nr. 1729, s. 680; nr. 724, s. 101; nr. 4297, s. 669; nr. 4063, s. 913; nr. 804, s. 731; nr. 5724, s. 721; nr. 17426, s. 94; nr. 6821, s. 1083; nr. 17635, s. 32.

en yüksek nefer sayısı Evliya Çelebi'nin bahsettiği rakamın ancak dörtte biri kadardı.

Bostancılar bahçe ve bostanların belenmesi, çapalanması, sulanması, ağaçların budanması, tohum-çiçek-fide-fidanların ekilmesi, bahçe ve içindekilerin korunması gibi rutin hizmetleri yerine getirmenin yanı sıra yangın söndürmek²² gibi bazı olağanüstü görevler de yerine getirirlerdi. Bahçe neferleri vakti geldiğinde kapıkulu cemaat ve bölüklerine (genellikle yeniçeri ve kapıkulu sipahileri olarak) terfi edelerdi. Nadiren de olsa topçulara terfi edenlere de rastlanılırdı²³. Yine bazen ustaları da silahtarlar zümresine terfi edebilirlerdi²⁴.

Başta Hasbahçe olmak üzere diğer bütün bahçe ve bostanların bahçe işlerinde, taşımacılıkta, nakliyede, su dolaplarının çalışmasında çok sayıda beygir kullanılırdı. Bu meyanda Tersane bahçesi'nde de iki bargir bulundurulurdu²⁵.

İstanbul ve etraf kazalarda çıkan yangınlarla etkin mücadele etmek için Hasbahçe, İstanbul, Haliç ve Boğaziçi gibi değişik yerlerde tulumbalar bulundurulurdu. Bunlardan Haliç'te çıkması muhtemel yangınları hemen söndürmek için kullanılacak tulumba Tersane Bahçesi'ne konulmuştu²⁶. Bu tulumbaların eskiyenlerin tamir edilmesi ya da yenilenmesi gerekenlerin yerine yenisinin alınması hasbahçe tulumbacıbaşısının sorumluluğundaydı²⁷.

XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başında Tersane Bahçesinin coğrafi konumu hakkında en ayrıntılı bilgiler Bostancıbaşı Defterlerinde bulunmaktadır. Bunlardan 1802 ve 1814-1815 yıllarına ait bostancıbaşı defterlerinde bahçenin bulunduğu yer çok açık bir şekilde belirtilmektedir. Buna

²² Mesela 29 Aralık 1737 (7 N. 1150) gecesi Sötlüce'de meydana gelen yangının söndürülmesinde Karaağaç, Valide Sultan, Yusuf Efendi bahçelerinin yanı sıra Tersane Bahçesi bostancıları da görev almıştır (BOA, Cevdet Saray Mesalihi [C.SM], nr. 7055, 3 Şubat 1738 [13 L. 1150]).

²³ BOA, Kâmil Kepeci (KK), Divan-ı Hümayun Ruus Kaydı, nr. 218, s. 30, 19 Ocak 1564 (4 C. 971).

²⁴ BOA, KK, Divan-ı Hümayun Ruus Kaydı, nr. 218, s. 64, 23 Kasım 1563 (6 R. 971).

²⁵ BOA, MAD.d, nr. 4462, s. 13-14, Mayıs 1677 (Ra. 1088). Yine bkz. BOA, İbnülemin Saray Mesalihi (İE.SM), nr. 1283, 1, 2 ve 4 numaralı belgeler, 15 Haziran 1687 (4 Ş. 1098).

²⁶ Buralarda bulunan tulumbaların tür ve sayıları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, C.SM, nr. 6311, 30 Mayıs 1783 (27 C. 1197); BOA, C.SM, nr. 6854, 12 Haziran 1805 (14 Ra. 1220). Yine bkz. BOA, Cevdet Belediye (C.BLD), nr. 3981, 1 Ekim 1768 (19 Ca. 1182); BOA, C.BLD, nr. 5025, Ağustos 1818 (L. 1233).

²⁷ BOA, Cevdet Bahriye (C.BH), nr. 6715, 9 Nisan 1820 (25 C. 1235).

göre Hasköy İskelesi ile Kasımpaşa İskelesi arasındaki sahil şeridinde yer alan bahçe, Fatih Sultan Mehmed Camisi ile Aynalıkavak Sarayı arasında yer almaktaydı²⁸.

Çeşitli tarihlere ait tamirat defterlerinde bahçede hangi yapıların bulunduğu hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. XVII. yüzyıla ait iki ayrı tamir defterinden 1685 tarihli olanına göre bahçede Yalı Kasrı, kasrın dehliz ve iskelesi, fevkani padişah hamamı, hamam hazinesi, onun civarındaki kuyu, hazine odası, valide sultan hamamı, valide sultan fevkani odası, onun altındaki oda, külhan, kethüda kadın odası, koğuş odası, horende camaşırhanesi, onun civarındaki hamam, söz konusu hamamın hazinesi, Afife Kadın mutfağı, Haseki Sultan mutfağı, ağalar dairesi, ağalar hamamı, hamamın hazinesi, hamam civarındaki limonluklar, hazinedar dehlizi, darü's-saade ağası hamamı, hamamın hazinesi, hazinedar kahvehanesi, kahvehanenin ocağı, bahçe kapılarının yakınındaki misafir odası²⁹ bulunmaktaydı. 1698 tarihli diğer tamir defterine göre ise saray hasoda kasrı, hamam, sırkatibi odası, hazine kethüdası odası, babü's-saade dairesi, seferli dairesi, kiler, babü's-saade ağaları dairesi, kapı ağası ve kilercibaşı yeri, çukadar ağa yeri, rikâbdar ağa yeri, zülüflü baltacılar odası, hasahır, ahır, kalfa odası, kerevit, cami, hazine odası, ahır personeline ait mutfak, yedekçi odası, çeşmeler, büyük iskele, ağa odası, bostancibaşı hamamı, hizmetkâr kileri, haseki ağa konağı, havuz, havuz başında bir çeşme gibi yapılardan meydana gelmekteydi³⁰.

XVIII. yüzyılda ise bahçede saray³¹, kasırlar³², hasoda³³, harem-i hümayuna ait binalar³⁴, anbar-ı amire³⁵, hasahır³⁶, nalbant odası, sundurma,

²⁸ Şevket Rado, "Bostancibaşı Defteri: 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?", Hayat Tarih Mecmuası (İlavesi), 1/6, İstanbul 1972, s. 31; Reşad Ekrem Koçu, "Bostancibaşı Defterleri", İstanbul Enstitüsü Dergisi, IV, İstanbul 1958, s. 84.

²⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), nr. 10130/7, vr. 1b-2a, 5 Mart 1685 (29 Ra. 1096).

³⁰ BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri (D.BŞM.BNE.d), nr. 15873, Haziran 1699 (Z. 1110).

³¹ Sarayın kaynaklarda kimi zaman Tersane Sarayı Hümâyûnu olarak (BOA, MAD.d. nr. 15847, vr. 1b, 10a, 18 Nisan 1729/19 N.1141), kimi zamanda Aynalıkavak sahil sarayı (BOA, Ali Emiri Mustafa III [AE.SMST.III], nr. 61/4520, 28 Mayıs 1767 [29 Z. 1180]; BOA, C.BH, nr. 9814, 7 Ağustos 1780 [16 Ra. 1215]; BOA, Cevdet Maliye [C.ML], nr. 568/23242, 16 Nisan 1798 (29 L. 1212) olarak geçmektedir.

³² Kasırlardan Kasr-ı hümayun denilenin hasoda civarında kasr-ı harem-i hümayun denilenin ise Aynalıkavak sahil sarayında olduğuna dair bkz. BOA, AE.SMST.III, nr. 61/4520, 28 Mayıs 1767 (29 Z. 1180).

hasahıra ait şadırvan³⁷, bostancı koğuşları³⁸ gibi yapılar vardı. III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi'nin ruznâmesindeki bilgilere göre bahçede bulunan kasırların adları Silahdar Ağa³⁹, Balıkhane⁴⁰, Kasr-ı Cedid⁴¹ olduğunu görülmektedir. Bunlardan Silahdar Ağa kasrı sahilde, Balıkhane Kasrı ise bahçenin haremindedir⁴² idi. Bir diğeri ise havuza nazırdı⁴³. Bahçenin içinde bulunan havuz, dışarıda tertip edilen etkinlikleri izlemek isteyen padişahların genellikle başında sayebanları kurdurdukları yerdi.

Tamirata dair kayıtlardan bahçedeki bazı yapıların bir kısım özelliklerine dair bilgi elde etmek mümkündür. Mesela etrafı taş duvarlarla çevrili olan bahçenin⁴⁴ içindeki yapılardan biri olan Yalı kasrının etrafındaki fenerlerin camları billurdu. Yalı kasrının dehlizinin etrafında kafes ve selgen bulunmaktaydı. İskelesi tahta döşemeli, hamamların hazinesi kalaylıydı. Hem çeşmeli Valide Sultan hamamı hem de odası çini döşemeli idi. Yine Valide Sultanın odasının bazı pencere kanatları kafesli, bazıları ise Arabi ihlamur idi. Valide Sultan odasının altında bulunan oda da çini döşemeli idi. Ağalar hamamı yakınında bulunan limonluk için yapılan çatıda İzmit sütunları kullanılmış ve üç yanı aşı boyalı tahta perdelerle kapatılmıştı. Yine bir kasır olarak da bahsedilen Hasodanın pencereleri boğasiden yapılmış perdelerle örtülü idi⁴⁵.

³³ BOA, MAD.d. nr. 15847, 18 Nisan 1729 (19 N.1141).

³⁴ BOA, İE.SM, nr. 1355, 27 Şubat 1683 (20 S. 1094).

³⁵ BOA, İE.SM, nr. 1341, 14 Mart 1682 (5 Ra. 1093).

³⁶ BOA, C.ML, nr. 567/23185, 24 Ekim 1797 (3 Ca. 1212).

³⁷ BOA, İE.SM, nr. 31/3228, 25 Şubat 1719 (5 R. 1131).

³⁸ Bu odaların Şaban 1097'de yapılan tamiratına dair bkz. BOA, MAD.d, nr. 2126, 18 Ağustos 1686 (28 N. 1097), s. 2.

³⁹ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, haz. V. Sema Arıkan, TTK, Ankara 1993, s. 63, 66, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88,89, 93, 94, 95, 109, 132, 135, 138, 153, 164, 166, 168, 169, 170, 171, 173, 202, 276, 278, 279, 280.

⁴⁰ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 3, 113, 159, 240.

⁴¹ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 60, 62, 69, 72, 74, 168, 169.

⁴² III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 240.

⁴³ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 25.

⁴⁴ TS.MA.d, nr. 10130/7, vr. 1b-2a, 5 Mart 1685 (29 Ra. 1096).

⁴⁵ Kasrın 1728-29 (1141)'de yenilenen beyaz Denizli boğasiden yapılmış 44 perdesi için toplam 14.032 akçe ödendiğine dair bkz. BOA, MAD.d. nr. 15847, vr. 1b, 10a, 18 Nisan 1729 (19 N. 1141).

Bir Eğlenme ve Dinlenme Mekânı Olarak Tersane Bahçesi

Osmanlı padişahları İstanbul içi ve dışındaki bahçelere bazı zamanlarda günübirlik geziler yaparlarken bazen az bir maiyetle birkaç gün bazen de kalabalık bir maiyetle aylarca süren kalma şeklinde geziler yapmaktaydılar. Osmanlı sultanlarının bu bahçelere günübirlik yaptıkları seyahatler biniş-i hümayun, birkaç gün kalma şeklinde yapılan gezilere ise yarım göç, daha fazla süreli ve kalabalık bir maiyetle yaptıkları geziler ise nakl-i hümayun ya da göç-i hümayun olarak adlandırılmaktaydı⁴⁶.

Göçler, gidilen yerin durumuna, göçün amacına, mevsime, nakil vasıtalarına göre değişiklik gösterebilmekteydi. Bir sayfiye yer özelliği taşıyan Tersane Bahçesine Göç-i Hümayunlar genellikle ilkbahar mevsiminde⁴⁷, deniz taşıtlarıyla ve kalabalık bir maiyetle yapılırdı⁴⁸. Dolayısıyla nüfusa bağlı olarak taşınması gereken eşya miktarı da artardı. Bu büyük göçlerde taşımacılık ve nakliyenin sorunsuz yapılması için çeşitli birimler seferber olur⁴⁹, bu da doğal olarak göç masraflarının artmasına sebep olmaktadır⁵⁰.

Bahçede kalan padişah, harem-i hümayun, darü's-saade ağası, valide sultan, harem-i hümayun, sultan ve şehzadeler, hazineli gılmanları, kilercibaşı ve emrindeki kiler personeli, baltacılar, helvahane personeli, kapıcılar gibi hizmet erbabının mevkilerine göre şeker, tereyağı, zeytinyağı, bal, bulgur, pirinç, ekmek, zencefil, fülful, tuz, et, tavuk gibi yiyeceklerden meydana gelen tayinatları kendilerine verilir⁵¹; kalınan müddet boyunca başta harem mensupları olmak üzere diğer birim ve gruplara hazineden ödenek bağlanırdı⁵².

⁴⁶ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, İstanbul 1983, s. 235.

⁴⁷ G.V. İnciciyan, Boğaziçi Sayfiyeleri, çev. Orhan Duru, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 85.

⁴⁸ BOA, C.SM, nr. 6147, 22 Kasım 1787 (11 S. 1202).

⁴⁹ Mesela 22 Mayıs 1787-29 Ekim 1787 tarihleri arasında Topkapı-Beşiktaş- Tersane-Topkapı sarayları güzergâhında yaklaşık 5 ay süren arasında göç esnasında sadece nakliye hizmetinde Ayazma ve Azapkapı mavnalarında çalışan 1250 tüvana, Üsküdar at ve ateş kayıklarında çalışan 1450 nefer, orta kayıklarda çalışan 1550 nefer, iskelelerdeki küçük piyade kayıklarında çalışan 3700 nefer ve 8000 arka hamalı istihdam edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 6147, 22 Kasım 1787 [11 S. 1202]). Yine bk. BOA, İE.SM, nr. 3176, 20 Ekim 1719 (6 Zilhicce 1131).

⁵⁰ Mesela 14 Mayıs-17 Eylül 1705 (20 Muharrem 1117-28 Cemaziyelevvel 1117) tarihleri arasında Topkapı-Tersane-Karaağaç-Topkapı güzergâhında gerçekleşen göç-i hümayunda sadece kullanılan yük hayvanlarının ücreti 840,5 kuruş tutmuştu (BOA, MAD.d, nr. 3143, s. 2).

⁵¹ BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d), nr. 962, s. 2-13.

⁵² Mesela Harem-i Hümayun'a " baha-i mühimmat-ı aylık-ı harem-i hümayun " adıyla Ağustos-Eylül 1682 (Ş-N 1093)'de 122.582 akçe (BOA, İE.SM, nr. 1355, 27 Şubat 1683 [20 S. 1094]),

Osmanlı Devleti'nin deniz gücünün merkezi olan Tersane bitişiğinde bulunmak Tersane Bahçesi gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Bu gelişme birdenbire olmamış, zaman bağlı tedrici bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu da çoğunlukla bahçeyi beğenen padişahların ilgisi ve ömrü nispetinde burayı imar etmesi şeklinde tecelli etmiştir. Mesela bunlardan biri olan I. Ahmed, Kasım 1613'te buraya bir kasır yaptırmıştır⁵³. 1647'de Tersane Bahçesine göç eden Sultan İbrahim ise manzarayı engellediği gerekçesiyle bahçenin deniz tarafındaki harem duvarlarını yıktırması, engelsiz kalan bu civardan kayık ve premelerin geçişini yasaklamıştır⁵⁴. Yine III. Selim de bahçeye verdiği önemi burada yaptığı kasırla göstermiştir. “*San'at-ı mi'mâriye ve ehemmiyet-i târihiyesi*” olan bu kasır 20. yüzyılın başlarında bile padişahların kullandığı mekânlardan biriydi⁵⁵.

Deniz yoluyla bahçeye gelen Osmanlı hükümdarları burada dinlenme, eğlenme, hava değişikliği yaşama, geceleri mehtabı seyretme, düğün törenleri icra etme gibi etkinliklerde bulunurdu. Yine ahırlarda bulunan atlara binip Okmeydanı'na çıkma ve burada cirit ve çevgan oynama da bu etkinlikler arasında yer alırdı⁵⁶. XVIII. yüzyıl padişahları döneminde ise burası genellikle ok atma, okçuluk müsabakaları tertip etme, sepete veya potaya ok attırma, başarılı olanları ödüllendirme, hizmette bulunanlarla fakirlere bahşişler dağıtma gibi faaliyetler sahne olmuştur⁵⁷.

Mayıs 1710 (Rebiülevvel 1122)'da 52.521 akçe, Haziran 1710 (Rebiülahir 1122)'da 31.740, Ağustos 1710 (Cemaziyelahir 1122)'da 45.786 ve Eylül 1710 (Receb 1122)'da ise 31.277 akçe (BOA, İE.SM, nr. 3240, 7 Kasım 1710 [15 N. 1122], 1-5 numaralı belgeler) aylık bağlanmıştır.

⁵³ Mustafa Na'imâ Efendi, Târih-i Na'imâ, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 2007, II, 404, 406.

⁵⁴ Mustafa Na'imâ Efendi, Târih-i Na'imâ, III, 1110.

⁵⁵ Mesela Sultan Reşad buraya gelen padişahlardan birisiydi. 28 Muharrem 1328 tarihli bir belgeye göre onun üç ay sonra kasra gelecek olmasından dolayı buranın onarımdan geçirilmesi talep edilmiştir (BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası [BEO], nr. 3702/277583, 13 Şubat 1910 [2 S. 1328]).

⁵⁶ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, I, s. 176. Yine bahçenin Okmeydanı tarafına giden padişahların kullandıkları kapısının 1096'daki onarımı için bkz. TS.MA.d, nr. 10130/7, vr. 1b-2a, 5 Mart 1685 (29 Ra. 1096).

⁵⁷ Mesela 9 Safer 1144'te Tersane Bahçesi'ndeki Harem-i hümayun köşküne gelen padişah burada dilsizlere, pehlivanlara, tomak oynayanlarla diğer görevlilere bahşiş vermiştir (TS.MA.d, nr. 1073, 1732 [1145], vr. 28a). Yine 19 Ağustos 1745 (21 B. 1158)'te Tersane Bahçesi'nden Okmeydanı'na giden I. Mahmud, burada kurulan sayebanda okçuların müsabakasını seyretmiştir. Kadı Ömer Efendi, Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme, haz. Özcan Özcan, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Osmanlı Sultanlarının Bir Eğlence ve Dinlenme Mekânı Olarak Tersane Bahçesi

Tersane bahçesi devletin önemli bir kurumu olan Tersane-i Amire civarında yer alması sebebiyle sadece dinlenme ve eğlenme amcağıyla uğranılan bir yer değil aynı zamanda tersanedeki işlerin kontrolü, devlet işlerinin istişaresi maksadıyla uğranılan bir yer mesabesindeydi. Mesela; Nisan 1652 (Ca. 1062)'de Sultan IV. Mehmed'in Tersane Bahçesine yaptığı gezi, bu türden gezilere örnek gösterilebilir. Sultan, yapılmasını emrettiği 40 parça kadirganın donatılması ve tedarikinin sağlanmasını denetlemek için Tersane Bahçesinde belli bir müddet kalmıştır⁵⁸. Aynı padişah 19 Mart 1653 (19 R. 1063)'te ise, hazinedeki zarureti ve memleket işlerindeki bozukluğu Tersane Bahçesine çağırılmış olduğu vezir, defterdar, müftü, kaptan paşa, sadreyn ve diğer devlet büyükleriyle burada istişare etmiştir⁵⁹. Yine donanma ahvalini istişare etmek için Tersane Bahçesinde bulunan padişah IV. Mehmed, Girit'e imdada gelen Trablus dayılarından birkaçını burada kabul etmiş⁶⁰, isyan eden askerin taleplerini içeren arzları burada kabul etmiştir⁶¹. Bahçe aynı zamanda önemli tören ve merasimlerin yapıldığı bir mekândı. 7 Ağustos 1729 (12 M. 1142)'da bahçede yapılan faaliyet bu türden olup, padişahın huzurunda Kırım hanının oğlu ve iki sultana çuka kaplı samur kürk giydirilmiştir⁶².

Tarih Bölümü, İstanbul 1965, s. 61. Bir diğer XVIII. yüzyıl padişahı olan III. Mustafa ise 17 Haziran 1763 (5 Z. 1176)'te, Tersane Bahçesinden Okmeydanı'na atla gitmiş, pehlivanlara ok attırılmış, başta Okmeydanı Tekkesi şeyhi olmak üzere, pehlivan ve okçulara bahşiş vermiş, kendisine hediye gelen şekerleme ve yemişleri de okçulara dağıttırılmış, ikinci namazını eda ettikten sonra geri Tersane Bahçesine dönmüştür. 8 Ağustos 1763 (28 M. 1177)'te ise, yine Tersane Bahçesinden buraya atla gelen padişah, yukarıdaki etkinliklerin yanı sıra bu sefer kendisi de, hediye edilen yayla, çavuş ağalara ve dilsizlere ucu çıkarılmış oklar atmıştır. Aralarından bazılarını isabet etmiş olması padişahı ziyadesiyle eğlendirmiştir. Yunus İrmak, III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 112, 118-119, 123. Yine burayı en çok ziyaret eden padişahların başında gelen III. Selim'in buraya yaptığı seyahatlerle buradaki etkinliklerine dair bk. III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 25, 42, 48, 51, 62, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 102, 104, 112, 132, 147, 166, 167, 168, 176, 193, 202, 225, 226, 240, 258, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 314, 335, 377, 378, 384, 385.

⁵⁸ Mustafa Na'imâ Efendi, Târih-i Na'imâ, III, 1389.

⁵⁹ Mustafa Na'imâ Efendi, Târih-i Na'imâ, III, 1443.

⁶⁰ Mustafa Na'imâ Efendi, Târih-i Na'imâ, III, 1516.

⁶¹ Mustafa Na'imâ Efendi, Târih-i Na'imâ, IV, 1610.

⁶² BOA, İbnülemin Maliye [İE.ML], nr. 8788, 23 Ağustos 1728 (17 M. 1141).

Tersane bahçesini kullanan padişahların arasında Fatih, II. Selim⁶³, I. Ahmed, IV. Murad, Sultan İbrahim⁶⁴, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdülhamid⁶⁵, III. Selim öne çıkmaktadır.

I. Ahmed'in Tersane Bahçesi Ziyaretleri

Babasının beklenmeyen ölümü üzerine genç yaşta tahta çıkan I. Ahmed, genel olarak savaş yanlısı olmayan bir padişahı. Tasavvufa meyilli olan ve sık sık devrin din büyüklerini ziyaret eden padişah vaktini daha çok imar faaliyetleri, dinî, tabî ve tarihî mekânları ziyaret ile geçirmiştir. Avlanma, dinlenme ve hava değişikliği gibi amaçlarla bazen Edirne'ye giden padişah, çoğu zaman da İstanbul'daki bahçelerde vakit geçirmiştir⁶⁶. Onun en çok ziyaret ettiği ve sevdiği bahçelerin başında Tersane Bahçesi gelmekteydi. Nitekim bahçeye yaptırdığı kasır bu ilginin somut bir göstergesidir.

Onun kasrı yapmadaki amacı burada kalıp karşıdaki Eyüp Sultan türbesini gizlice ziyaret etmektir. Kendisi Edirne'ye giderken inşaat emri vermiş, birkaç ay sonraki dönüşüne kadar kasrın inşaatı bitirilmiştir. Tersane Bahçesine “*bi't-tab' meyli*” olan padişah bununla da yetinmemiş, iç harem bahçesine türlü türlü çiçekler ekletmiş; başta şeyhülislam ve vezirler olmak üzere üst tabakaya mensup çiçek severlere güzel çiçekler getirtip buraya diktirmiştir⁶⁷.

IV. Murad'ın Tersane Bahçesi Ziyaretleri

II. Osman'ın darbeyle tahttan indirilip ardından Yedikule zindanlarında feci bir şekilde öldürülmesinden sonra çocuk yaşta tahta geçen IV. Murad, devletin dizginlerini ele aldıktan sonra devletin bir süredir unuttuğu fetih hareketlerini yeniden başlatmıştır. O, bir yandan hem iç asayişini hem de dış

⁶³ Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595), haz. Mehmed İpşirli, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989, I, 98.

⁶⁴ Mustafa Na'îmâ Efendi, Târih-i Na'îmâ, III, 1110.

⁶⁵ Mayıs 1777 (R. 1191)'de halvet-i hümayun ile Tersane Bahçesine gelen padişah, Ömer Ağa eliyle 48 adet nisfiye altın bahşış vermiştir (TS.MA.d, nr. 9686, vr. 1b). 25 Ekim 1782 (18 Za. 1196)'de binîşle Tersane Bahçesine gelen padişahın çeşitli görevlilere 404 kuruş bahşış dağıttığına dair bkz. TS.MA.d, nr. 4107/0003, vr. 3a.

⁶⁶ Padişahın gerek bu gerekse diğer bahçelere yaptığı geziler sırasında yapılan masraflara dair bkz. TS.MA.d, nr. 9102, vr. 1b-12b, 7 Ocak 1617 (29 Z. 1025); BOA, MAD.d, nr. 6099, s. 2-58, 22 Mayıs 1618 (27 Ca. 1027).

⁶⁷ Mustafa Na'îmâ Efendi, Târih-i Na'îmâ, II, 404, 406.

güvenliği sağlamaya çalışmış, nadiren de olsa fırsat buldukça bahçelerde vakit geçirmeye çalışmıştır. Onun bahçe ziyaretlerinde dikkat çeken en önemli etkinliği avlanmak ve ok atmaktır. O yüzden bahçeler arasında kendisine bu imkânları en çok sağlayan Tokat ve Tersane bahçeleri ile Kâğıthane havzasına giderdi. Padişah, maiyetindekiler ve misafirlerle birlikte buralara aylarca sürecek geziler yapardı⁶⁸.

IV. Mehmed'in Tersane Bahçesi Ziyaretleri

IV. Mehmed, sadece XVII. yüzyılın değil belki de imparatorluk tarihinin bahçeleri en çok kullanan padişahı idi. Bunda onun tahta en uzun kalan ikinci padişah olması ve bu müddetin çok az bir kısmını savaş meydanlarında harcamış olmasının etkisi vardı. Kudretli sadrazamlara terk ettiği devlet işlerinin meşguliyetinden kurtulan padişah gerek eski ve yeni başkentler arasındaki bahçelerde gerekse buralardaki bahçelerde vaktini avlanma, eğlenme ve dinlenmeye hasretmiştir. Olağanüstü olaylar esnasında bile o bir bahçeden bir bahçeye göç etmiş, gezi programlarını pek bozmamıştır. Zira “*Bâğ u bâğçe vü hadâyık-ı hâssa vesâ'ir yalı sarâylarının seyr ü sülûkünü ve îyş ü işret ve geşt ü güzâr ve kayık fasılları kemâl mertebe kalb-i hümâyûnlarına sürûr hâsıl*”⁶⁹ ettiğinden, bahçe ziyaretleri ve oralandaki etkinliklerle adeta bir ibtila hâline gelmiş ve nihayetinde saltanatının sonunu hazırlamıştır.

IV. Mehmed'in en çok tercih ettiği bahçelerden birisi de Tersane Bahçesi olup onlarca kez kendisi burayı ziyaret etmiştir. Kendisi yazı geçirmek için Mayıs 1652 (C. 1062)'de Tersane Bahçesine göç eder⁷⁰. İpşir Mustafa Paşa'nın veziriazam olmasından sonra bu gelişmeden rahatsız olan kul tayfası Orta Camii ve At Meydanı'nda görüşmeler yaparken, sorunu hallettiğini

⁶⁸ Maiyetindekiler ve misafirlerle birlikte padişahın 1626 yılında diğer bahçelerle birlikte Tersane Bahçesindeki 5 aylık avlanma ve dinlenmenin maliyetine dair bkz. BOA, MAD.d, nr. 3043, s. 1-39. Yine Aralık 1631-Temmuz 1632 (Cemaziyelevvel 1041-Muharrem 1042 tarihleri arasındaki Tersane ve diğer bahçelerdeki mutfak ve helvahane masraflarına dair bkz. BOA, MAD.d, nr. 4803, s. 22-59 (M. 1042). Yine bk. Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmaz, TTK, Ankara 2003, II, 1127, 1157; Mustafa Nâ'imâ Efendi, Târih-i Na'imâ, II, 880.

⁶⁹ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke, (1065-22 ca. 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin), haz. Nazire Karaçay Türkal, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 688.

⁷⁰ Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)], haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 45.

düşünen IV. Mehmed ise “*ravza-i dil-güşâ ve hadika-i ferah u fezâ*” olan Tersane Bahçesinde “*zevk ü sefâda*” idi⁷¹.

IV. Mehmed Tersane Bahçesine o kadar düşküdü ki, uzun süren şehir dışı gezilerinde İstanbul'a varır varmaz çoğu zaman Topkapı Sarayına uğramadan doğrudan Tersane Bahçesine geçirdi. Meselâ Mart 1677 (M. 1088)'de Edirne'den İstanbul'a geldiği gün ayağının tozuyla Tersane Bahçesine geçmiştir⁷². Ancak o büyük bir hevesle geldiği bu bahçede fazla kalamayacaktı. Zira bir ay sonra bahçenin haremindeki horande odalarının birinde çıkan ve kısa sürede yayılan yangın, rüzgârın da etkisiyle diğer birimlere sıçramış bazıların yanıp kül olmasına sebep olmuştur. Her ne kadar yangın bostancı, halvetçi, baltacı, mutfak çalışanlarının olağanüstü gayretleri söndürülmüşse de bazı binalarının kullanılamayacak kadar harap olmasından dolayı padişah Karaağaç Bahçesine taşınmış ve yanan yerlerin hemen yapılması için emir vermiştir⁷³.

Çehrin Seferi dönüşü IV. Mehmed Edirne'de iki ay kadar kaldıktan sonra İstanbul'a hareket eder. 2 Mart 1679 (1 M. 1090)'da Davud Paşa Bahçesine varan padişah, üç gün sonra buradan Karaağaç Bahçesine geçer. Orada bir ay kadar kaldıktan sonra Tersane Bahçesine gelir. Zaferle İstanbul'a dönen padişah için üç gün üç gece şenlikler yapılır. Etkinlikleri Tersane Bahçesindeki Kafesli Köşkte izleyen padişah, şehir esnafının Haliç'te yaptığı gösterileri çok beğenir. 29 Mayıs'a (18 R.) kadar burada kalan padişah, Akdeniz ve Karadeniz'e gidecek donanmaların uğurlama törenine katıldıktan sonra Üsküdar Bahçesine geçer⁷⁴.

1680 yılının ilkbaharında Tersane Bahçesinde bulunan IV. Mehmed, 24 Nisan 1680 (24 Ra. 1091)'de bu sefer bir canbazın gösterisini izlemiştir. Canbaz gösterisi için Tersane Bahçesinin yakınındaki Şahkulu İskelesi ile karşı yakadaki Fenerkapısı kuleleri arasında ipler gerilir. Altına yerleştirilen yedi kalyon ve şaykaların direklerine bağlanmak suretiyle muhkemleştirilen ipler üzerine çıkan Şahin ismindeki canbaz, elindeki terazi ile karşı yakadan bu tarafa doğru yürür. Onun yürüyüşünü düşmeden tamamlaması üzerine padişah kendisini ödüllendirilmiştir. Bu eğlencenin Vezir Mermer Mehmed Paşa'nın ölümünden sadece on gün sonra yapılmış olması dikkat çekicidir⁷⁵.

⁷¹ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke, s. 15.

⁷² Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 693. Nitekim 1678, 1682 ve 1686 yıllarındaki Edirne dönüşünde de padişah İstanbul'a varır varmaz doğrudan Tersane Bahçesine geçmiştir. Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke, s. 703, 788, 1049.

⁷³ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 693-694.

⁷⁴ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 762, 763.

⁷⁵ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 765.

Kışları Edirne’de bahar ve yazları İstanbul’da geçirme âdeti gereği 12 Mart 1681 (21 S. 1092)’de Edirne’den İstanbul’a gelen IV. Mehmed, Karaağaç Bahçesine geçer. 9 Nisan 1681 (20 Ra. 1092)’de adı daha sonra Kanlı Köşk’e çıkan ve Hasköy’ün yukarısındaki bahçede Müsahip Paşa tarafından verilen ziyafete iştirak eder. Köşkün adının Kanlı Köşk’e çıkmasının sebebi, padişahın ziyafet günü Müsahip Paşa’nın adamlarından ikisinin, halka gereksiz yere zulümde bulunması ithamıyla idam edilmesi idi. Müsahip Paşa’nın ilk gelişte böyle bir gelişmenin yaşanmış olmasını halk tarafından halkın uğursuz saymasına yol açacağını sitemle dile getirince padişah da bunun uğursuzluk değil aksine uğur olduğunu ve sevap kazandırdığını ifade eder. Ancak buna rağmen halk, buraya Kanlı Köşk adını verir⁷⁶. Bu olaydan bir buçuk ay sonra 27 Mayıs 1681 (9 Ca. 1092)’de padişah, önce Divan-ı hümayunda masar ulufesinin dağıtımını törenine katılır, ardından vezirlerin arzlarını kabul ettikten sonra Tersane Bahçesine geçer. O civardaki kiraz bahçelerini sahiplerinden satın alarak “*üç gün halvet idüp zevkin*” sürer ve ardından Üsküdar’a döner⁷⁷.

8 Mart 1682 (28 S. 1093)’te Edirne’den İstanbul’a gelen IV. Mehmed haremiyle Eyüp’teki Yusuf Efendi Bahçesinde konaklar. O gün sadrazam Eyüp’teki yalısında onlara büyük bir ziyafet verir. Bir gün sonra maiyetiyle birlikte Tersâne Bahçesine göç eden padişah, zaptedilip İstanbul’a getirilen geminin Maltalılardan nasıl alındığını canlandırılmasını emreder. Bunun üzerine Tersane’de bulunan gemi çıkarılıp Tersane Bahçesinin önüne getirilir. Gemiye alan deniz komutanlarından Mısırlızâde İbrahim Paşa ile beş kıta bey çekitirleri kuru sıkı top ve tüfek kullanarak olayı canlandırırılar. Yaklaşık iki ay Tersane Bahçesinde kalan padişah, 7 Mayıs 1682 (29 R. 1093)’te Karaağaç Bahçesine ve iç oğlan Yusuf Efendi Yalısına taşınır⁷⁸. Yazı İstanbul’un değişik bahçelerinde geçiren IV. Mehmed, kışı geçireceği Edirne’ye gitmek için seyahat hazırlıklarının yapılmaya başlandığı esnada 8 Ağustos 1682 (4 Şaban 1093)’te, İstavroz Bahçesinden Tersane Bahçesine gider. Ancak yaşanan su sıkıntısından dolayı birkaç gün sonra Yusuf Efendi Yalısına taşınır⁷⁹. Padişahın bahçeden ayrılmasından sonra buradaki harem-i hümayuna ait binalar iki ay boyunca

⁷⁶ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 774-775.

⁷⁷ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke, s. 776.

⁷⁸ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 788-789.

⁷⁹ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 796.

onarımından geçirilir ve bunun için 122.582 akça harcanırken⁸⁰, anbar-ı amire tamirâtı için 138.672 akça harcanır⁸¹.

1686 yılının ilkbahar mevsiminde Edirne'den dönen padişah 8 Mayıs 1686 (14 C. 1097)'da vardığı Eyüp'te öğle namazını kıldıktan sonra sandal ile Tersane Bahçesine geçer. 5 Hazirana (13 B.) kadar yaklaşık bir ay burada kalan padişah, kiraz mevsiminde âdeti olduğu üzere yine haremi ve maiyetiyle birlikte Üsküdar Bahçesine geçer. Oradan da nısf haremle İstavroz Bahçesine gider. İstavrozlu ve Çengelköylü'nün kirazlıkların sahiplerinden hüsn-i rızalarıyla satın alan padişah sekiz gün boyunca buralarda eğlenir. Daha sonra tekrar Tersane Bahçesine dönen padişah, 14 Eylül 1686 (25 L. 1097)'de bu sefer av için Davud Paşa Bahçesine gider. İki haftaya yakın buralarda avlanan padişah 30 Eylül 1686 (12 Za. 1097) tekrar Tersane Bahçesine döner⁸².

Genellikle bahar ve yaz aylarında bahçelerde kalan IV. Mehmed, ender rastlanmakla birlikte kış mevsiminde de buralarda kalmıştır. 1686 yılının kışı onun bahçelerde kaldığı kışlardan birisiydi. Şiddetli geçen o yılın kışında çok kar yağmış, yollar 50 gün kapalı kalmıştı. Çoğu yerde kar evlerin seviyesinde idi. Bahçelerde bulunan limon, turunc, nar, incir ve diğer meyve ağaçlarıyla çiçekler donduğu gibi Tersane Bahçesi civarında kadar Haliç donmuş, Eyüp ile Sütluçe'ye buz üzerinde yaya geçilir olmuştu. İşte bu şiddetli kışın hâkim olduğu bir anda padişah 29 Aralık 1686 (13 S. 1098)'de, Davudpaşa'dan Tersane Bahçesine göç etmiştir. Ancak şiddetli kışın hüküm sürdüğü bir dönemde gerçekleşen göç birçok meşakkatin yaşanmasına sebep olmuştur. Öyle ki Eyüp'ten Tersane Bahçesine kayık ancak kürekle buzlar kırılarak güçlükle ilerleme imkânı bulabilmiştir⁸³.

Muhtemelen kışı İstanbul'da geçiren padişah, havalar yumuşar yumuşamaz Tersane Bahçesine göç etmiştir. Zira 1687'nin ilkbaharında Tersane Bahçesinde bulunan IV. Mehmed, 25 Nisan 1687 (12 C. 1098)'de Karaağaç Bahçesine gider, sırasıyla Hasodalı İbrahim Hanoğlu ve İçoğlanı Mirî Yusuf Efendi yalılarında konaklar⁸⁴. 1687 yılının Ramazan Bayramı namazını âdet olduğu üzere Ayasofya'da kılan padişah, bayram kutlamaları bittikten sonra 16 Ağustos 1687 (6 L. 1098) bulunduğu Beşiktaş Bahçesinden Tersane Bahçesine

⁸⁰ BOA, İE.SM, nr. 1355, 27 Şubat 1683 (20 Safer 1094).

⁸¹ BOA, İE.SM, nr. 1341, 14 Mart 1682 (5 Rebiyülevvel 1093).

⁸² Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 1049-1050, 1053, 1056.

⁸³ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 1072-1073.

⁸⁴ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 1075.

göç eder⁸⁵. Burada kaldığı müddet zarfında Boğazhisar muhafazasıyla görevlendirilmiş olan Halil Paşa idam edilmiş ve kesik başı kendisine takdim edilmiştir. Bu olay vesilesiyle padişaha teftişçilerin halka hep zulmede geldikleri anlatılınca, teftişçilik makamı kaldırılmıştır. Yine 19 Eylül 1687 (12 Za. 1098)'de, ordunun isyanı üzerine firar edip İstanbul'a gelip saklanan Sadrazam Süleyman Paşa'dan alınan mühür ve sancak da padişaha burada teslim edilmiştir⁸⁶. Öte yandan isyan eden ordunun Edirne'den İstanbul'a gelmesi üzerine 7 Ekim 1687 (30 Za. 1098)'de, padişah bostancıbaşıyı Tersane Bahçesine çağırıp, firari sadrazam Süleyman Paşa ile kaymakam Receb Paşa'yı yakalayıp hapsedmesini ister. Olayların gittikçe ciddileşmesi üzerine padişah 10 Ekim 1687 (3 Z. 1098)'de Tersane Bahçesinden Topkapı Sarayına göç eder⁸⁷.

II. Süleyman'ın Tersane Bahçesi Ziyaretleri

II. Süleyman tahta çıktıktan sonraki ilk bahar mevsimini Tersane Bahçesinde geçirmiştir. 18 Mart 1688 (15 Cemaziyelevvel 1099)'da sadrazamı da buraya davet eden padişah, kendisine ziyafet verdiği gibi üç bin altın, beş boğça ipek ve kumaş pişkeş vermiş ve kendisine kürk giydirmiştir⁸⁸. Birkaç yıl sonra (Nisan 1691/B. 1102) bu sefer sadrazam bahçede padişahı ziyafete davet eder. Ziyafet sonrası padişaha bir mücevher pençe sorguç, bir samur kürk, beş boğça ipek, donanmış bir at ve bir çullu bargir hediye eder. Padişah da kendisine biri kürklü ve biri sade olan iki hil'at, on iki hizmetkârına da hil'at giydirebilir⁸⁹.

II. Mustafa'nın Tersane Bahçesi Ziyaretleri

Kendisini bir türlü sona ermek bilmeyen bir savaşın içinde bulan II. Mustafa, bir yandan her yıl sefer yaparken diğer yandan da fırsat buldukça bahçelere uğradı. Onun uğradığı bahçelerden birisi de Tersane Bahçesi idi. Tahta geçtikten sonra bahçeye ilk ziyaretini 18 Şubat 1696 (14 Receb 1107)'de gerçekleştiren padişah, bu tarihte haremi ve Enderunla birlikte bahçeye göç eder. 15 Mart 1696 (20 Şaban 1107) tarihine kadar yaklaşık olarak bir ay burada

⁸⁵ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 1081.

⁸⁶ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 1088.

⁸⁷ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke s. 1092-1093.

⁸⁸ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke, s. 1133.

⁸⁹ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke, s. 1362.

kalır⁹⁰. Bu tür taşınmalar için hiç de müsait olmayan böyle bir zamanda gerçekleşen göçün, eğlenme ve dinlenme amacından farklı bir amaç için olduğu aşıkârdır. Nitekim padişahın daha gelir gelmez ilk iş olarak Tersanenin saraya bitişik harap gözlerinin ikisini veziriazama, ikisini defterdara, birini kaptan paşaya ve birisini ise tersane eminine yaptırmış olması, göçün eğlenme ve dinlemeden ziyade askerî bir amaç için yapıldığını göstermektedir. Burada kaldığı süre zarfında padişahın ilkbaharda çıkacağı sefer için tersanedeki hazırlıkları teftiş ettiği söylenebilir.

1699 Karlofça Antlaşması ile biten savaş yıllarında genellikle Edirne'de kalmayı tercih eden padişah, antlaşmanın imzalanması ve ardından karşılıklı elçilerin gönderilecek olması üzerine Avusturya elçisini başkentte kabul etmek için İstanbul'a hareket eder. Ancak, padişahın İstanbul'a sadece elçiyi kabul etmek için gelmediği, zorunlu sebeplerden dolayı ayrı kaldığı şehirde uzun bir süre kalacak şekilde hazırlık yaptırdığı görülmektedir. Zira kendisi daha İstanbul'a hareket etmeden Osmanlı padişahlarının en çok kullandığı bahçelerden ikisi olan Davud Paşa ve Tersane Bahçelerinin biran önce tamir edilip, oturmaya hazır hâle getirilmesini istemiştir⁹¹.

11 Eylül 1699 (16 Rebiyülevvel 1111)'da, İstanbul'a gelen padişah Topkapı Sarayına giderken göç kfilesinin ağırlıkları da doğruca Tersane Bahçesine gönderilir. Karşılama törenlerine katıldıktan sonra II. Mustafa akşam üzere Tersane Bahçesine gider. 30 Ekim 1699 (6 Cemaziyel 1111) tarihine kadar yaklaşık 50 gün burada kalan padişah o gün Davudpaşa Bahçesine göç eder. 18 Nisan 1700 (28 Şevval 1111)'e kadar burada kalan padişah o gün tekrar Tersane Bahçesine döner. Yaklaşık bir ay sonra, 16 Mayıs 1700 (27 Zilkade 1111)'de padişahın Sultan Selim adı verilen şehzadesi burada dünyaya gelir. Doğum sevinci Sarayburnu, Kızkulesi, Tophane ve Tersane ile mîrî kalyon ve bey gemilerinden yapılan top atışlarıyla kutlanmıştır⁹².

İstanbul'dan uzak kaldığı günlerin eğlencelerini adeta telafi edercesine bir bahçeden bir diğerine göç eden padişah, bulunduğu Üsküdar Bahçesinden 7 Eylül 1700 (23 Rebiyülevvel 1112)'de bütün maiyetiyle birlikte Tersâne

⁹⁰ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme (1106-1133/1695-1721), Tahlil ve Metin, haz. Mehmet Topal, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 137-140.

⁹¹ BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe [D.BŞM], nr. 1285, vesika nr. 42, 1 Haziran 1699 (Z. 1110); BOA, D.BŞM.BNE.d., nr. 15873, Haziran 1699 (Z. 1110).

⁹² Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 438, 440, 446, 447.

Bahçesine taşınır. Bir ay kadar burada konakladıktan sonra 7 Ekim 1700 (23 Rebiü'l-ahir 1112)'de buradan Davudpaşa Bahçesine geçer⁹³.

III. Ahmed'in Tersane Bahçesi Ziyaretleri

1703 Edirne Vak'ası'ndan sonra artık Osmanlı padişahları Edirne'ye eğlenme, dinlenme, avlanma ve hava değişikliği gibi amaçlarla seyahat etmekten vazgeçerler. Bu bir bakıma onların bahsedilen amaçlar için sadece İstanbul'daki bahçeleri kullanmaları anlamına da gelmekteydi. Bu yeni dönemin ilk padişahı olan III. Ahmed, gerek uzun süren savaşlardan gerekse daralan seyahat alanından olsa gerek en çok seyahat eden padişahlardan biri olmuştur. Bahçelerde yaptığı dillere destan düğün törenlerin yanı sıra Boğaziçi ve Haliç havzasına yaptırdığı saray ve köşklere tertip ettiği eğlenceler bin bir gece masallarını aratmayacak türdendi.

Onun saltanatı döneminde Haliç havzasının gözde bir eğlence mekânı olmasıyla önemi artan Tersane Bahçesi padişah tarafından sıklıkla kullanılan bir mekân olmuştur. Kaynaklardan tespit ettiğimiz kadarıyla padişahın bahçeye ilk göçü 22 Mayıs 1704 (17 Muharrem 1116)'te gerçekleşmiştir. Yanında "*Hırka-i Mübâreke ve Sancak-ı şerifi*" de getiren padişah "*Tebdil-i âb u hevâ*" için burada 101 gün kaldıktan sonra 27 Ağustos 1704 (25 Rebiü'l-ahir 1116)'da civardaki bir başka bahçe olan Karaağaç Bahçesine göçer⁹⁴. Bununla birlikte padişah Tersane Bahçesine uğramaktan geri durmamış, nitekim 16 Eylül 1704 (16 Cemaziyelevvel 1116)'da veziriazama burada ziyafet vermiştir⁹⁵.

Topkapı Sarayından çok adeta bahçeleri mesken edinen padişah 1705 baharında Karadeniz'in kuzey sahillerinin güvenliğini sağlamak ve Kırım'da yapılan kale inşaatının bitimine yardımcı olmak amacıyla buraya gönderilecek donanma için 14 Mayıs 1705 (20 Muharrem 1117)'de Yalı Köşkü'nde düzenlenen uğurlama törenine katıldıktan sonra Tersane Bahçesine gider. 16 Temmuz 1705 (24 Rebiulevvel 1117)'ye kadar burada kalan III. Ahmed, buradan Karaağaç Bahçesine geçer⁹⁶. 3-4 hafta sonra daha önce isyana katılmış olan bazı asilerin yakalanması sırasında çıkan karışıklığı haber alan padişah

⁹³ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 454, 456.

⁹⁴ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 664, 665.

⁹⁵ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 668; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704), haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995, s. 843; Osmanlı İlimiye Teşkilâtı İçin Mühim Bir Kaynak, Uşşâkizâde es-Seyyid İbrahim Hasib Efendi, Uşşâkizade Tarihi, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2005, II, s. 775, 811.

⁹⁶ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 675, 676.

süratle atla Kâğıthane üzerinden Yalı Köşküne varır ve meseleyi burada müzakere eder. Daha sonra Tersane Bahçesine hareket eden padişah, oradan Karaağaç'a geçer ve 29 Ağustos 1705 (9 Cemaziyelevvel 1117)'te ise Karaağaç'tan Yeni Saray'a döner⁹⁷.

Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'yı azledip yerine Çorlulu Ali Paşa'yı atadıktan ve buna bağlı olarak gerekli atamaları yaptıktan dört gün sonra yani 7 Mayıs 1706 (23 Muharrem 1118)'de III. Ahmed "*feyz-i bahar ile tab'-i hümayûnların taltif için*" Tersane Bahçesine göç eder. Göçten birkaç hafta sonra 24 Mayıs 1706 (10 Safer 1118)'de şehzade İsa vefat eder. Padişah imamının mübaşeretıyla Tersane Bahçesinde gasl, tekfin ve techiz edilen şehzadenin cenaze namazı Yalı Köşkünde kılınır⁹⁸. Birkaç hafta sonra bir diğer şehzadesinin vefatı üzerine üzülen padişah Yeni Saray'a döner⁹⁹.

1707 senesinin ilkbaharında da Tersane Bahçesine gittiği anlaşılan padişah, 4 Kasım 1707 (8 Şaban 1119)'da maiyetindeki göç kafilesiyle birlikte Yeni Saray'a döner¹⁰⁰. Bir sonraki yıl ilkbaharında (10 Mayıs 1708/19 Safer 1120)'de Karaağaç bahçesine göç eden III. Ahmed, 19 Eylül 1708 (4 Receb 1120)'de buradan Tersane Bahçesine göç eder. Bir ay kadar burada kalan padişah 18 Ekim 1708 (3 Şaban 1120)'de kadar bütün maiyetiyle Tersane Bahçesinden Yeni Saray'a göç eder¹⁰¹. Padişahın buradan ayrılışından yaklaşık kırk gün sonra beklenmedik bir kaza yaşanır. 29 Kasım 1708 (16 Ramazan 1120) günü öğleye doğru, henüz Akdeniz'den Tersane'ye yeni gelen donanmadaki kalyonların birisinde bulunan cephanenin boşaltılması esnasında, aniden ateş alan cephane büyük bir infilakla patlayarak yangına yol açar. Patlamanın şiddetinden etrafa avlayan balıkçı teknelerinde ve yolcu kayıklarında bulunan insanlar her biri bir tarafa fırlar. Patlama esnasında sadrazamın Tersane'de inşa ettiği caminin camları kırılıp bazı duvarları yıkılırken, Tersane Bahçesindeki yapılar büyük zarar görür¹⁰².

⁹⁷ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname, s. 679, 680.

⁹⁸ BOA, MAD.d, nr. 3143, s. 2, 13 Nisan 1706 (29 Z. 1117); Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname, s. 684, 685; Uşşâkîzâde es-seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşâkîzade Tarihi, II, 859.

⁹⁹ Uşşâkîzâde es-seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşâkîzade Tarihi, II, 865-866.

¹⁰⁰ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname, s. 696.

¹⁰¹ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname, s. 706, 707.

¹⁰² Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname, s. 709.

Osmanlı Sultanlarının Bir Eğlence ve Dinlenme Mekânı Olarak Tersane Bahçesi

1710 yılının yazını yine Tersane Bahçesinde geçirmek isteyen III. Ahmed 19 Haziran 1710 (21 Rebiulahir 1122)'de bahçeye taşınır¹⁰³. Ancak taşınmadan yaklaşık 40 gün sonra, 1 Ağustos 1710 (5 Cemaziyelahir 1122)'de, padişahın Zeyneb isimli kızı vefat eder. Bahçede techiz ve tekfin edilen sultanın cenaze namazı Yalı Köşkünde kılınır¹⁰⁴. Fakat 1710 yılının göçünde bahçede yaşanan tek talihsizlik bu değildi. 26 Ağustos (1 Recep)'te yapılan atış talimleri esnasında seken bir kurşun bir görevlinin ölümüne yol açar¹⁰⁵. Eylül ayının ilk Cuma namazını Süleymaniye'de kılan padişah¹⁰⁶, 13 Recepte, iki fırkate ve bütün eşya ve adamıyla yakalanıp İstanbul'a getirilen Manyatoğlu adlı korsanı getiren donanmanın Tersaneye geçişini Tersane Bahçesinde seyrederek. Bu hizmeti yerine getirenlerden 10 kişiye kaftan giydirir. İdam edilmesi düşünülen Manyatoğlu'nun İslâmı tercih etmesi üzerine kendisi affedildiği gibi beraberindeki esirlerden 60'ı da kendisine bağışlanır. Diğerleri ise tersaneye kürekçi olarak verilir¹⁰⁷. İstenmeyen olayların gölgelediği bu yılın göçü 16 Ekim 1710 (22 Şaban 1122)'de padişahın göç kafilesiyle birlikte Yeni Saray'a dönmesi ile sona erer¹⁰⁸.

III. Ahmed'in Tersane Bahçesine bir sonraki göçü dört sene sonra gerçekleşmiştir. 13 Temmuz 1714 (1 Recep 1126)'da başlayan göç, 8 Ağustos 1714 (27 Recep 1126)'da sona ermiştir¹⁰⁹. Mevsimin müsait olmasına rağmen göçün sadece 26 gün sürmüş olması ilginçtir. Beş yıl sonra, 5 Haziran 1719 (17 Recep 1131)'de gerçekleşen sonraki göçte¹¹⁰ padişah Tersane Bahçesine varduktan 12 gün sonra şeyhülislam ile vezirleri davet eder. Buradaki Hırka-i Şerîf Odasında ağırlanan misafirler huzurunda hatmini tamamlayan büyük şehzâde Süleyman Han'ın duası yapılır. Ardından bütün misafirlere ve padişah imamı Arabzâde Abdurrahman Efendi'ye kürkleri hediye edilir. Bir aya yakın Tersane Bahçesinde kalan Padişah 3 Temmuz 1719 (15 Şaban 1131)'de

¹⁰³ Uşşâkizâde es-seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşakizade Tarihi, II, 1020.

¹⁰⁴ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 729

¹⁰⁵ Uşşâkizâde es-seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşakizade Tarihi, II, 1028.

¹⁰⁶ Uşşâkizâde es-seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşakizade Tarihi, II, 1029.

¹⁰⁷ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 731; Uşşâkizâde es-seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşakizade Tarihi, II, 1030.

¹⁰⁸ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 733; Uşşâkizâde es-seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşakizade Tarihi, II, 1036.

¹⁰⁹ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 814, 819.

¹¹⁰ Bu göçte kullanılan mekkarilerin ücretlerine dair bkz. BOA, İE.SM, nr. 3176 20 Ekim 1719 (6 Zilhicce 1131).

Beşiktaş Sarayına geçer. Yaklaşık iki buçuk ay burada kalan padişah 16 Eylül (2 Zilkade)'de Eyüp'teki Valide Sultan Yalına giderken, iç oğlanlar ise Tersane sarayına giderler¹¹¹.

III. Ahmed'in bir sonraki sene Tersane Bahçesine göçü yaz mevsiminde gerçekleşir. 8 Haziran 1720 (1 Şaban 1132)'de bahçeye gelen padişah burada on yedi gün kalır. Padişahın bu kadar kısa kalmasının sebebi, yazı sadece Tersane Bahçesinde değil aynı zamanda Beşiktaş Bahçesinde de geçirmek arzusuydu. Ayrıca Eylül ayında yapılması planlanan şehzadelerin düğün törenleri sebebiyle zaten bir daha Tersane Bahçesinde kalacaktı. Nitekim kendisi 26 Haziran (19 Şaban)'da, buradan Beşiktaş Sarayına geçer. Ancak hummadan rahatsızlanan padişah 15 Temmuz 1720 (9 Ramazan 1132)'de, buradan Yeni Saray'a dönmek zorunda kalır. Sağlığı düzelineye kadar Sarayburnu'nda kendi yaptığı kasırdaki kalan padişah 27 Temmuz 1720 (21 Ramazan 1132)'de iyileşir¹¹².

Eylül 1720 tarihinde Tersane Bahçesinde icra edilen düğün tören ve şenlikleri, önceki ve sonraki tarihlerde benzerine az rastlanır türdendi. Bir ay süren şehzade Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid'in sünnet düğünü olan bu etkinlik için günler öncesinde hazırlıklar yapılmaya başlanır. Bunun için başta Matbah-ı amire emini Halil Efendi olmak üzere daha önceki sünnet düğünlerini organize eden tecrübeli görevliler tören ve şenlik programıyla görevlendirilirler. Yurtiçi ve dışında birçok önemli kişilere davetiyeler gönderildiği gibi ülkede ne kadar mudhik, oyunbaz, hokkabaz varsa onlar da İstanbul'a çağrılır. Tersane Bahçesi ile birlikte etkinliklerin iki merkezinden biri olan Okmeydanı'na Otağ-ı Hümayun kurulur. 16 Eylül 1720 (13 Zilkade 1133)'te padişah Hırka-i Mübareke, harem-i hümayun, has odalı ve iç oğlanlarıyla birlikte Tersane Bahçesine gelir.

Tören müddeti boyunca en üst tabakadan en alt tabakaya kadar bütün devlet personeli, yabancı elçiler, esnaf, din büyükleri ve halkın belli bir düzen çerçevesinde önce tebrik ve hediyeleri kabul edilir daha sonra Otağ-ı Hümayunun yanında kurulan çergelerde kendilerine ziyafet verilir, şenlik ve gösterileri seyretmelerine imkân sağlanır.

Düğün süresi boyunca gündüzleri tebrik, hediye sunma, ziyafet verme; mudhik, oyunbaz ve hokkabaz gösterileri ile at yarışları; geceleri ise denizde yapılan yapılan havai fişek, kandillerle süslenmiş kayık gösterileri ve çeşitli türdeki ateş oyunları ile cebeci, topçu ve tersane neferlerinin oynadığı harp

¹¹¹ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 905, 906, 907-908.

¹¹² Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 913-914.

oyunları sergilenmiştir. Padişah etkinlikleri Tersane Bahçesinin denize nazır kafesli kasrı hümayundan seyrederken sadrazam ve vezirlerse onun karşısına demirlemiş kapudane kalyonunda izlerler¹¹³. Kutlama ve tebrikler çerçevesinde her birisi bir günde olmak üzere İstanbul'daki esnaf da padişaha hediyelerini sunup ziyafet çekerler.

Şiddetli yağmur ve rüzgârlar gibi olumsuz hava şartları bile programın aksama, tatil ya da iptal edilmesine yol açmamış, etkinlikler önceden belirlenmiş program çerçevesinde vaktinde yapılmıştır. Rusya, Fransa, İngiltere, Hollanda, Venedik ve Dubrovnik elçilerinin de katıldığı kutlamalarda İstanbul, Eyüp, Galata, Kasımpaşa, Beşiktaş ve Üsküdar sakinlerine ziyafet verildiği gibi padişahın cömertlik sofrasından mahrum olmaları uygun görülmeyen kadınlara da Okmeydanı'nda ziyafet verilir.

Düğünün son gününde sadrazam, bir ay boyunca programın aksamadan gerçekleşmesinde önemli hizmetler görenleri ödüllendirir. Bu meyanda kul kethüdası, düğün emini, düğün kâtibi, hassa aşçıbaşı, aşçılar kâtibi, vekilharcı hâssa, dört aşçı bölükbaşı, tersane emini, cebeciler çavuşu ve topçular çavuşuna hil'at giydirenken; yirmi iki oda yeniçeri çorbacılarına onar kuruş, odabaşlarına birer altın, vekilharçlarına ve bayraktarlarına üçer zolata, eskiler ve aşçılarına ikişer zolata ve üç binden fazla diğer neferatına birer zolata bahşiş verir. Düğün töreni sonra erdikten bir gün sonra padişah Tersane Bahçesinden Yeni Saray'a geçerken, bütün ordu mensubu da şehirdeki kışlarına gider. Silahdar, düğünün bitiminden bir gün sonra İstanbul'a gelen Musul Valisi Vezir Sirke Osman Paşa için "*Düğün aşına irişememeğe taşlar ile döğünüp durdu*" ifadesini kullanmaktadır¹¹⁴.

Sonraki yılın ilkbahar mevsiminde (26 Nisan 1721 [28 Cemaziyelahir 1133]'de, III. Ahmed Tersane Bahçesine gelir ve burada iki gün kalır. 28 Nisan 1721 (1 Recep 1133)'de Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın kendisini Beşiktaş Mevlevîhanesine bitişik yalısına davet etmesi üzerine, padişah yeni baştardaya biner, seyahat boyunca atılan top ve tüfenkler ile çalınan sâde nakkare eşliğinde sadrazamın sarayına giderken, haremi de kara yoluyla gider. Padişah ve

113 Gösterilere dair bir minyatür için bk. Nurhan Atasoy, Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, s. 44.

114 Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname, s. 916-922. Düğüne dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. Seyyid Vehbi, Sûrnâme (Üçüncü Ahmed'in Oğullarının Sünnet Düğünü), haz. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939, s. 7-38; Mehmet Arslan, Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3, Vehbi Sûrnâmesi, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 13-116, 125-375.

hareminin ayrılmasından sonra ikinci vaktine doğru Tersane Sarayının karaağalar odalarında çıkan ve akşama kadar süren yangında odaların hepsi yanıp kül olur. Birkaç hafta sadrazamın Beşiktaş'taki sarayında kalan padişah, donanmanın Akdeniz'e uğurlanması töreni ile surre törenlerine katıldıktan sonra 22 Mayıs 1721 (25 Recep 1133)'de, Eyüp'teki yalısına gider¹¹⁵.

I. Mahmud'un Tersane Bahçesi Ziyaretleri

III. Ahmed'in kanlı bir ayaklanma sonrası tahttan indirilmesi sonrası, isyanın gerekçesi olarak öne sürülen zevk ü sefali hayatın merkezi olan Kâğıthane'deki kasır ve bahçelerin tahrip edilmiş olması bu bölgeyi adeta kanunen değilse bile fiilen yasaklı bir bölge hâline getirmiştir. Dolayısıyla Kâğıthane ve uzantısı olduğu Haliç'in havzasındaki saray ve bahçeler bu dönemde gözden düşmüştür. Nitekim bu gözden düşüş Tersane Bahçesine de yansımıştır. İsyân sonrası buranın başa gelen I. Mahmud tarafından üç yılda sadece üç kez ziyaret edilmiş olması¹¹⁶ da bu mesafeli duruşu teyit eder niteliktedir. Bu nadir ziyaretlerinde o bahçede kısa süre kalmış, bu seyahatlerin birinde havuz kenarında kurulan sayebanında ağaların tomak oyununu seyrederken, bir diğerinde ise sadece yemek yiyip geri dönmüştür.

III. Mustafa'nın Tersane Bahçesi Ziyaretleri

Osmanlı padişahları arasında bir Karaağaç Bahçesi tutkunu olan III. Mustafa'nın seyahatlerinin neredeyse tamamı Karaağaç merkezli Haliç kıyıları ve civarındaki yerleşim yerleri idi. Bunlardan birisi olan Tersane Bahçesi Karaağaç'a yakınlığı sebebiyle onun en çok uğradığı yerlerden biri olmuştur. 1757-1763 yılları arasında birçok kez buraya uğrayan¹¹⁷ padişahın bütün ziyaretleri biniş türündendi. Genellikle sandal-ı hümayunla buraya gelen padişah ikindiye kadar buraya gelmiştir. Bahçeye geliş gerekçelerinin çok azı tersanedeki çalışmalara nezaret etme ve üst düzey devlet erkânını huzura kabule etme gibi devlet işleri ile ilgili olan padişah genellikle görevlilere tomak

¹¹⁵ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, s. 938, 939.

¹¹⁶ TS.MA.d, nr. 1073, 1732 (1145), vr. 28a. Kadı Ömer Efendi, Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme, haz. Özcan Özcan, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1965, s. 61, 96, 115.

¹¹⁷ Padişahın 1757-1759 (1171-1173) tarihleri arasında bahçeye yaptığı geziler için bk. Yunus İrmak, III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763), s. 8, 11, 24, 26, 27, 28, 30, 38, 39, 52, 53, 54, 65, 66, 68, 69, 70, 81, 82, 83, 94, 99, 111, 112, 115, 118, 119, 120, 121, 123. Yine bk. TS.MA.d, nr. 1055, vr. 25b, 27 Ağustos 1760.

oynattırma, icra edilen fasılları dinleme, havuz kenarında etrafı seyretme; çavuş, dilsiz ve diğer hizmetliler ile fakirlere bahşiş dağıtma, kahve içme gibi eğlenme kabilindeki etkinliklerde bulunmuştur.

III. Selim'in Tersane Bahçesi Ziyaretleri

Bu yüzyılın Tersane Bahçesini en çok kullana padişahlarından birisi de III. Selim idi. O 1791-1802 tarihleri arasında onlarca kez¹¹⁸ bahçeye uğramış, bazen binişle buraya gelmiş bazense göç-i hümayunla harem ve maiyetiyle birlikte gelmiş ve yaz mevsiminin bir kısmını burada geçirmiştir. Tersane Bahçesini çok seven padişah, daha saltanatının başlangıcında kendisi için kasır, validesi ve harem-i hümayun efendilerine birer daire inşa ettirmiş, inşaatın bir an önce bitmesi için de sık sık kontrole gelmiştir¹¹⁹.

Sultan III. Selim'in bahçenin havuz başı ile Silahtar Ağa Kasrını çok severdi. Bahçeye geldiğinde vaktinin önemli bir kısmını bu iki yerde geçirirdi. Buralarda cirit, güreş ve ok atışı müsabakaları ile ağaların top ve tomak oyunlarını, çengi ve canbaz gösterilerini seyreder, icra edilen musiki fasıllarını dinler, bayramlaşır, tavşanları ve diğer evcil hayvanları seyreder, musiki eşliğinde yemek yer ve bahşişler dağıtırdı¹²⁰.

III. Selim şayet bahçeye göç ile gelmemişse, burası genellikle kendisi için planladığı seyahatinin bir durağı olur, buradaki programı bittikten sonra çoğunlukla ya Okmeydanı'na ya Sadabad'a ya Topkapı Sarayına veyahut da sık olmamakla birlikte karşı yakadaki yerlere giderdi. Gittiği yerlerden Okmeydanı'nda¹²¹ genellikle tertip edilen ok ve silah atışlarını, Kâğıthane ve Sadabad'da yeniçeri, humbaracı ve topçuların atışlarını seyrederdi¹²².

¹¹⁸ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, haz. V. Sema Arıkan, TTK, Ankara 1993, s. 3, 25, 60, 61, 63, 69, 72, 74, 76, 77, 78, 81, 91, 92, 93, 94, 95, 112, 113, 118, 131, 132, 147, 149, 154, 159, 166, 167, 169, 170, 171, 177, 179, 180, 193, 202, 205, 210, 211, 226, 237, 238, 240, 246, 249, 258, 269, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 314, 315, 331, 335, 360, 365, 366.

¹¹⁹ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 60, 62, 69, 72, 74; Tarih Vesikaları, III/13-15 (1944-1949), s. 184-185.

¹²⁰ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 25, 61, 62, 63, 72, 76, 77, 78, 92, 93, 94, 149, 165-166, 170, 171, 172, 179, 180, 193, 202, 226, 237-238, 240, 258, 269, 278, 314.

¹²¹ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 91, 93, 132, 284.

¹²² III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 77, 166.

Okmeydanı, Mirahur Köşkü, Alibeyköy, Kâğıthane, Cendere ile Küçükköy tarafları ise genellikle avlandığı yerlerdi¹²³.

Padişahın bahçeyi sadece eğlenme ve dinlenmek için kullanmamış, bunun yanında bazı devlet işlerini görüşmek¹²⁴, kalyonların denize indirilmesi törenin iştirak etmek¹²⁵, gemilerin harp tatbikatını izlemek¹²⁶, donanma¹²⁷ ve tersaneyi¹²⁸ teftiş etmek, elçileri kabul etmek¹²⁹ ve yangın gibi bazı felaketlerin söndürülmesine nezaret etmek¹³⁰ amacıyla da kullanmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi padişah sadece günübürlük geziler için Tersane Bahçesine gelmez bazen de göç-i hümayun ile gelir, yazların bir kısmını maiyeti ve haremiyle birlikte burada geçirirdi. Meselâ 1792 yılının yazını burada geçiren padişah 13 Eylül'e kadar burada kalır¹³¹. Yine 18 Mayıs 1794'te¹³² ve 9 Mayıs 1798 (23 Zilkade 1212)'de¹³³ padişah buraya göç ile gelmiştir.

Diğer İdarecilerin Tersane Bahçesindeki Ziyaretleri

Tersane Bahçesinde sadece padişahlar değil padişah ailesine mensup diğer fertler de kalmıştır. Mesela III. Selim'in kız kardeşi burada kalmıştır. Ancak onun burada kalış gerekçesi, sarayının bulunduğu muhitte baş gösteren veba hastalığından kaçıp korunmaktı¹³⁴. Yine padişahın diğer kız kardeşi olan Beyhan Sultan da Temmuz-Ağustos 1800 (Safer-Cemaziyelahir 1215)'de bahçedeki sarayda ikamet etmiştir¹³⁵.

¹²³ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 63, 112, 147.

¹²⁴ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 78, 94, 113, 118, 193.

¹²⁵ Tarih Vesikaları, III/13-15 (1944-1949), s. 193-194; III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 149, 159, 238, 269.

¹²⁶ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 159.

¹²⁷ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 149, 159, 167.

¹²⁸ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 276, 279, 326.

¹²⁹ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 249., 365

¹³⁰ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 81, 315.

¹³¹ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 95.

¹³² III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 166.

¹³³ İsmâ'îl b. Hüseyin eş-Şehrî, "Vukû'ât-nâme: Vukû'ât-ı Tertîb-i Şâhâne-i Devlet-i Aliyye", Belgeler (Türk Tarih Belgeler Dergisi), XXIV/28 (2003), s. 27; III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 275-276.

¹³⁴ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 205, 210, 211.

¹³⁵ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 331, 335, 361.

XVIII. yüzyılda padişahlar ve onların aile fertleri dışındaki devlet idarecileri de Tersane Bahçesini kullanmışlardır. Ancak bu kullanım şahsi işler için olmamış, devlet işleri ile ilgili olmuştur. Bunlardan en dikkat çeken 14 Şubat 1776 (23 Zilhicce 1189) tarihli olanıdır. Bu tarihte Cezayirli Hasan Paşa tarafından Rus elçisi onuruna verilen ziyafette cambaz, perendebaz, hokkabaz, zorbazlar hünerlerini sergilemiş, saz u söz ile musiki fasılları icra edilmiş ve elçiye donanmış bir at hediye edilmiştir¹³⁶. 29 Eylül 1808 (8 Şaban 1223)'de ise Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa kalyon topçularına burada talim yaptırmış, başarılı olanlar hem Ramiz Paşa hem de padişah tarafından ödüllendirilmişlerdir¹³⁷.

Tersane Bahçesindeki Tarımsal Faaliyetler

Birer eğlenme ve dinlenme mekânı olmanın yanısıra hasbahçeler aynı zamanda tarımsal faaliyetlerin yapıldığı mekânlardı. Bu husus, Türk bahçeciliğini diğer kültürlerin bahçeciliğinden ayıran özelliğine de uygun düşmekteydi. Zira Türk bahçesi sadece seyirlik olmayıp aynı zaman hem dinlenme hem eğlenme hem de beslenme gibi birçok ihtiyaca cevap verecek şekilde tanzim edilirdi. Dolayısıyla halka ait bahçelerde olduğu gibi devlete ait bahçelerin her birisinde de küçük ya da büyük çaplı tarımsal faaliyetler yapılmaktaydı.

Hasbahçelerin her birisinde toprak ve iklim özelliklerine göre değişik sebze ve meyveler yetiştirilirdi. Elde edilen sebze ve meyveler, onların kesime tabi olup olmamasına göre değerlendirilirdi. Kesime tabi olmayan bahçelerden elde edilen ürünlerin tamamı sebze hâneye gönderilirdi¹³⁸. Kesim tabi olanlar yani kendisinden yıllık belli bir meblağ istenen bahçeler ise elde ettikleri ürünleri satıp, vermekle yükümlü oldukları meblağı nakit olarak teslim ederlerdi. Kesime tabi olmayan bahçeler de zamanla kesime tabi hâle gelmiş ve bu uygulama XVI. yüzyılın sonuna doğru artık iyice yerleşmişti. Padişahların sık sık ziyaret ettiği bir bahçe olduğu için önceleri kesime tabi olmayan¹³⁹ Tersane Bahçesi sonraları kesime tabi hâle gelmiştir. Bahçeden kesim olarak

¹³⁶ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi-Mür'it-tevârih, haz. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1981, III, 37.

¹³⁷ Câbî Ömer Efendi, Câbî Târîhi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni), Tahlil ve Tenkidli Metin, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003, I, 231.

¹³⁸ Eyyubi Efendi Kanunnamesi: Tahlil ve Metin, haz. Abdülkadir Özcan, Eren Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 27.

¹³⁹ G. V. İnciciyan, Boğaziçi Sayfiyeleri, çev. Orhan Duru, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 66.

alınan meblağ 1687¹⁴⁰, 1698¹⁴¹, 12 Ocak 1706¹⁴², 12 Kasım 1711¹⁴³ 4.000 akça idi. Kesim dışında kalan meblağsa budama, çapalama ve sulama ücreti; çiçek, tohum, fide, fidan, çapa, kürek ve kazma bedeli ile nakliye, tamirat ve benzeri masrafların karşılanmasında kullanılırdı. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bahçeden herhangi bir gelir elde edilmemiştir¹⁴⁴.

XIX-XX. Yüzyılda Tersane Bahçesi

XIX. yüzyıla gelindiğinde Üsküdar, Kuleli, İskender Çelebi, Davudpaşa ve diğer birçok bahçede görüldüğü gibi Tersane Bahçesi de üzerine kamuya ait binaların yapıldığı bir yer olmuştur. Bahçelere kamu binalarının inşa edilmesinde artık onların eski işlevselliğini yitirmesi, şehir içinde veya çok yakınında bulunması, ulaşımın kolay olduğu geniş arazilere olması gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Tersane Bahçesi de hem şehre yakın hem ulaşımı kolay hem de tersane gibi devletin önemli bir kurumunun bitişiğinde olması sebebiyle kamu binalarının inşası için gözde ve uygun bir mekân olarak ön plana çıkmaktaydı. Nitekim III. Selim zamanında Aynalıkavak Sarayı yıktırılıp yerine Tersane ilave edilmiştir. Arazinin bir kısmına eski gemilerin çekilirken bir kısmına da kulevari karakol inşa edilmiştir¹⁴⁵. II. Mahmud döneminde ise burada gemiler inşa edilmiştir¹⁴⁶. XX. yüzyılın başında

¹⁴⁰ BOA, Ali Emiri Mehmed IV (AE.SMMD.IV), nr. 807, Temmuz 1687 (Ramazan 1098)

¹⁴¹ BOA, MAD.d, nr. 16687, s. 6.

¹⁴² BOA, MAD.d, nr. 10306, 12 Ocak 1706 (27 Ramazan 1117), s. 26.

¹⁴³ BOA, MAD.d, nr. 7054, s. 4.

¹⁴⁴ 1753 (BOA, MAD.d, nr. 10195, 28 Mayıs 1753/25 Recep 1166, s. 11), 1766 (BOA, MAD.d, nr. 3363, Aralık 1766/28 Recep 1180, s. 19), 1774 (BOA, C.SM, nr. 4404, 27 Kasım 1774/23 Ramazan 1188), 1780 (BOA, C.SM, nr. 2976, 24 Eylül 1780/25 Ramazan 1194), 1786 (BOA, C.SM, nr. 8292, 18 Temmuz 1786/21 Ramazan 1200), 1790 (BOA, MAD.d, nr. 10415, 21 Haziran 1790/8 Şevval 1204, s. 1), 1791 (BOA, MAD.d, nr. 3254, 27 Mayıs 1791/24 Ramazan 1205, s. 2), 1802 (BOA, C.SM, nr. 1744, Şubat 1802/12 Şevval 1216), 1805 (BOA, MAD.d, nr. 10250, 17 Aralık 1805/25 Ramazan 1220, s. 20; BOA, C.SM, nr. 7918, 17 Aralık 1805/25 Ramazan 1220), 1812 (BOA, MAD.d, nr. 10259, 27 Eylül 1812/20 Ramazan 1227 s. 22), 1813 (BOA, C.SM, nr. 1460, Eylül 1813/ Ramazan 1228), 1815 (BOA, C.SM, nr. 116, 29 Ağustos 1815/23 Ramazan 1230) ve 1826 (BOA, C.SM, nr. 2306, 13 Mayıs 1826/5 Şevval 1241) bahçeden herhangi bir gelir elde edilmemiştir.

¹⁴⁵ Câbî Ömer Efendi, Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni), Tahlîl ve Tenkidli Metin, s. 34-35, 87.

¹⁴⁶ Sahhaflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle 1237-1241/1821-1826), OSAV Yayınlar, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s. 350.

ise orduya yapılması düşünülen kışla için burası seçilmiştir¹⁴⁷. Bahçe üzerinde yapılan bir diğer yapı ise boru fabrikası idi¹⁴⁸.

Bahçede Yapılan Onarımlar

Tersane Bahçesindeki yapılar zamanla eskime, tuzlu su, nem, yağmur, rüzgar gibi faktörlerle deprem, yangın ve patlamalar gibi felaketlerden dolayı onarıma muhtaç hale gelirdi. Bunların bir kısmı küçük çaplı onarımlar zorunlu kılarken bir kısmı da büyük çaplı onarımları gerektiriyordu. Mesela yangınların sebep olduğu tahribat daha seri ve büyük boyutlu olabilmekteydi¹⁴⁹.

Bahçeki küçük çaplı onarım işlerine bahçe bünyesinde yer alan “*cema‘at-i meremmatciyân-ı bağça-i tersane*” birimi bakardı¹⁵⁰. Çoğunluğu zanaatkar gayrimüslimlerden oluşan bu birimin kendisine mahsus bir düzeni vardı. Merrematçı, amele, neccar, sengitıraş (taşkesici) gibi görevlileri bulunan bu birime eleman alımı ve elamanlarının terfileri gibi iş ve işlemleri şehreminleri tarafından yapılırdı. Aralarında uzun süre hizmet edenler Yenisaray’daki merremetciyan zümresine atanırdı¹⁵¹. Bu birimin asli vazifesi bahçe içerisindeki küçük çaplı onarımları yapmaktı. Onarımın büyük çaplı olması ya da yeni bir yapının inşa edilmesi durumunda devreye merkezi idare girerdi. Böylece tamir ya da yeni inşa edilecek yapı bir tamirat keşif görevlisi, emin-i harc-ı hassa, mimar ağa, inşaat nazırı marifetiyle yapılırdı. Bunlardan keşif görevlisi yapılacak tamirat veya inşaatın niteliği, tahmini bedelini deftere yazıp bildirir; mimar ağa inşaatın plâna göre yapılıp yapılmadığını kontrol eder, inşaat nazırı

147 Kışlanın yapımı yaşanan birtakım sorunlardan dolayı gecikmiştir. 1318 tarihinde temelleri atılmasına rağmen amelenin mevcut olmamasından dolayı aksamış, 3-4 yıl herhangi bir şey yapılmamıştı. Bu durum askerinin gemilerde barınmasına yol açmış, bu da beraberinde sağlık açısından birtakım sorunları getirilmişti. 1904 (1322) tarihine gelindiğinde Bahriye Nazırının talebi ve sadaret makamının da onaylaması üzerine Maliye Nezaretinden 1970806 kuruşluk tahsisat ayırması istenmiştir (BOA, BEO, nr. 2399/179904, 30 Ağustos 1904/18 Cemaziyelahir 1322).

148 BOA, İ.BH, nr. 7/21, 28 Kasım 1906 (11 Şevval 1324).

149 Meselâ 8 Ocak 1767 (7 Ş. 1180)'de meydana gelen yangında sarayın Kafesli Haremi tamamen yanmıştır (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi-Mür'it-tevârih, haz. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, II.A, 94).

150 Bu birimde boşalan bir kadro için 22 Ağustos 1654 (8 Şevval 1064)'te yapılan bir atama için bkz. BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 87.

151 BOA, AE.SMST.III, nr. 121/9256, 23 Şubat 1766 (13 Ramazan 1179).

gerekli malzeme ve mühimmatın teminini sağlar ve emin-i harc-ı hassa ise yapılan harcamalar için gereken ödemeleri yapardı¹⁵².

Bahçede inşaat ya da onarım söz konusu olduğunda konu önce mimar ağaya havale edilirdi. Mimar ağa tamir veya inşaatın gerekmediği, gerekli ise boyutları hakkında keşifte bulunur. Yapılan keşif sonrası tanzim edilen defter hem tamirata hem de tamirat için yapılacak ödemelere esas teşkil ederdi¹⁵³. Bahçenin tamirat masrafları bazen doğrudan hazine tarafından¹⁵⁴ bazen de çeşitli yerlerde yapılan havalelerle¹⁵⁵ karşılanırdı. Bahçedeki mirahurun sorumluluğunda olan bu yapıların tamirat masrafları bazen mirahur-i evvel tarafından her yıl padişah hazinesine (hazine-i enderun) verilen nevruziyelik pişkeşinden yapılan havalelerle karşılanırdı¹⁵⁶. Tersane Bahçesi ile ilgili yapılan belli başlı onarımlar 1093¹⁵⁷, 1091¹⁵⁸, 1096¹⁵⁹, 1110¹⁶⁰, 1111¹⁶¹, 1131¹⁶², 1180¹⁶³ ve 1905¹⁶⁴ yıllarında yapılmıştır.

¹⁵² Meselâ Harem-i hümayuna ait binalar (BOA, İE.SM, nr. 1355 27 Şubat 1683 [20 S. 1094]) ile anbarın (BOA, İE.SM, nr. 1341, 14 Mart 1682 (5 Ra. 1093) tamiratı bu işbirliği ile yapılmıştır.

¹⁵³ Mesela 1091'de Tersane Bahçesinin etrafına yapılan levhalar ve bu levhalar için yapılan ödeme mimar ağanın keşif defterine göre yapılmıştır (BOA, İE.ML, nr. 10/883 15 Eylül ve 29 Ekim 1680 (20 Şaban ve 5 Şevval 1091)).

¹⁵⁴ BOA, İE.SM, nr. 1324, 24 Şubat 1682 (16 Safer 1093); BOA, İE.SM, nr. 31/3228, 25 Şubat 1719 (5 Rebiü'l-ahir 1131).

BOA, İE.SM, nr. 1355, 27 Şubat 1683 (20 Safer 1094).

¹⁵⁵ BOA, İE.SM, nr. 1341, 14 Mart 1682 (5 Rebiülevvel 1093).

¹⁵⁶ Meselâ 1131 yılında adı geçen yapıların yapılan tamiratının masrafı olan 84.373 akçe padişahın nevruziyelik hediyesinden yapılan havale ile karşılanmıştır (BOA, İE.SM, nr. 31/3228, 25 Şubat 1719 (5 Rebiü'l-ahir 1131)).

¹⁵⁷ BOA, İE.SM, nr. 1341, 14 Mart 1682 (5 Rebiü'l-evvel 1093); BOA, İE.SM, nr. 1355, 27 Şubat 1683 (20 Safer 1094).

¹⁵⁸ BOA, İE.ML, nr. 10/883 15 Eylül ve 29 Ekim 1680 (20 Şaban ve 5 Şevval 1091).

¹⁵⁹ TS.MA.d, nr. 10130/7, vr. 1b-2a, 5 Mart 1685 (29 Rebiü'l-evvel 1096).

¹⁶⁰ BOA, D.BŞM.BNE.d., nr. 15873, Haziran 1699 (Zilhicce 1110).

¹⁶¹ BOA, D.BŞM, nr. 1285, vesika nr. 42, 1 Haziran 1699 (2 Zilhicce 1110); BOA, D.BŞM.BNE.d., nr. 15873, Haziran 1699 (Zilhicce 1110).

¹⁶² BOA, İE.SM, nr. 31/3228, 25 Şubat 1719 (5 Rebiü'-ahir 1131).

¹⁶³ Kasırlardan Kasr-ı hümayun denilenin hasoda civarında kasr-ı harem-i hümayun denilenin ise Aynalıkavak Sahil sarayında olduğuna dair bkz. BOA, AE.SMST.III, nr. 61/4520, 28 Mayıs 1767 (29 Zilhicce 1180).

¹⁶⁴ BOA, İ.BH, nr. 6/1323 M-2, 19 Mart 1905 (12 Muharrem 1323); BOA, BEO, nr. 2532/189893, 22 Mart 1905 (15 Muharrem 1323).

Sonuç

Yarı göçebe bir hayat tarzına sahip olduğundan eski Türklerde bahçecilik öncelikli meşgalelerden biri değildi. Yerleşik hayata geçmekle birlikte Türk kültüründe varlığından söz ettirmeye başlayan bahçecilik İslâmiyet'in kabulüyle gelişmiş, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte kimlik kazanmış ve Osmanlılarla birlikte zirveye çıkmıştır. Osmanlılar döneminde özellikle eski ve yeni başkentlerde en güzel örnekleri görülen Türk bahçeciliği, kazandığı karakteristik yapısını XIX. yüzyıla kadar sürdürmüş, bu tarihten itibaren Batı etkisine girmiştir.

Osmanlı dönemi Türk bahçeciliğinin karakteristik özelliklerini yansıtan bahçelerden biri olan Tersane Hasbahçesi, içinde bulunan yapıdan dolayı Aynalıkavak Bahçesi olarak da anılmıştır. Haliç kıyısında Hasköy, Kasım Paşa ve Okmeydanı arasında yer alan bahçe içindeki servi ağaçlarının çokluğuyla dikkat çekmekteydi. Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulan bahçenin gelişiminde I. Selim, I. Süleyman, I. Ahmed, III. Ahmed, III. Selim'in önemli katkıları olmuştur. Bağlı bulunduğu Bostancı Ocağına ait resmi kayıtlarda 1676 (Masar 1087 mevacib dönemi) yılına kadar adına rastlanmayan bahçe, bu tarihten itibaren İskender Paşa Bahçesi'nin yerini almıştır.

Sahip olduğu bostancılar bakımından da en kalabalık bahçelerin başında gelen bahçenin nefer sayısı XVI.- XVIII. yüzyıllarda 21-73 kişi arasında değişmiştir. Zaman içerisinde yapılan kasırlar, odalar, ahırlar, hamamlar, mutfaklar, koğuşlar, dehlizler, kilerler, çamaşırhaneler, çeşmeler, havuz, şadırvanlar gibi birçok yapıdan meydana gelen bahçedeki kasırlar Silahdar Ağa, Balikhane, Kasr-ı Cedid, kasr-ı hümayun, hasoda kasrı gibi adlarla anılmaktaydı.

Tersane Bahçesi kurulduğu tarihten XIX. yüzyılın başına kadar yaklaşık üç buçuk asırda padişahlar tarafından en çok kullanılan bahçe olmuştur. Padişahların bazıları günübirlik gezilerle buraya uğramışken bazıları da haftalar, aylar hatta mevsimler geçirmek için bahçede konaklamışlardı. Bahçe düğünler, törenler, eğlenceler, müsabakalar, tersanedeki işleri kontrol etme, devlet meseleleriyle ilgili görüşmeler yapmak gibi değişik amaçlar için kullanılan bir mekân olmuştur. Bahçe en çok Fatih, II. Selim, I. Ahmed, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Mustafa, III. Selim tarafından kullanılmıştır. XIX. yüzyıldan itibaren bahçe üzerinde devlete ait

binalar yapılmaya başlanmıştır. Aynalıkavak Kasrı, bahçeden günümüze kalan en değerli yapıdır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri:

- Bab-ı Asafî Ruus Kalemî (A.RSK), nr. 1527
Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III), nr. 61/4520, 121/9256.
Ali Emiri Mehmed IV (AE.SMMD.IV), nr. 807.
Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), nr. 3702/277583, 2399/179904, 2532/189893.
Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemî (A.DVN.MHM.d), nr. 14.
Bab-ı Defteri Başmuhasebe (D.BŞM), nr. 1285, vesika nr. 42.
Bab-ı Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri (D.BŞM.BNE.d), nr. 15873.
Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d), nr. 962.
Cevdet Bahriye (C.BH), nr. 6715, 9814,
Cevdet Belediye (C.BLD), nr. 3981, 5025,
Cevdet Maliye (C.ML), nr. 567/23185, 568/23242,
Cevdet Saray Mesalihi (C.SM), nr. 116, 1460, 1744, 2306, 2976, 4404, 6147, 6311, 6854, 7055, 7918, 8292.
İrade Bahriye (İ.BH), nr. 6/1323 M-2, 7/21.
İbnülemin Maliye (İE.ML), nr. 10/883, 8788.
İbnülemin Saray Mesalihi (İE.SM), nr. 1283, 1324, 1341, 1355, 31/3228, 3176, 3240.
Kâmil Kepeci (KK), Divan-ı Hümayun Ruus Kaydı, nr. 218.
Maliyeden Müdevver Defterler nr. 720, 724, 804, 1714, 1729, 1730, 2345, 3951, 4063, 4297, 4311, 4691, 5140, 5347, 5721,5724, 6139, 6146, 6297, 6342, 6365, 6425, 6559, 6580, 6757, 6911, 6953, 6987, 16258, 16260, 16285, 16296, 16297, 16727, 17256.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), nr. 107, 1055, 1073, 4107/0003, 9686, 9102, 10130/7.

2. Araştırma, İnceleme ve Tıpkıbasım Eserler

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)], haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.

Akdoğan, Günel, “Dünden Bugüne Bahçe Kültürümüz”, *Bahçe Kültürü*, 58, İstanbul 1995, s. 7-14.

Arslan, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3, Vehbi Sûrnâmesi*, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009.

Atasoy, Nurhan, *Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, Koç Kültür Sanat ve Tanıtım, İstanbul 2002.

Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK, Ankara 1992.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni)*, *Tahlil ve Tenkidli Metin*, c. I-II, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003.

Çınar, Sanem - Kırca, Simay, “Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak”, *Journal of the Faculty of Forestry*, İstanbul University 2010, 60 (2), s. 59-68.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995.

Erdoğan, Muzaffer, “Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, c. IV (1958), s. 152-182.

Evlîya Çelebi Seyahatnamesi, c. I, haz. Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

Evyapan, Gönül Aslanoğlu, *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*, Ankara 1972.

Evyapan, Gönül, “Bahçe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 477-481.

Eyyubi Efendi Kanunnamesi: Tahlil ve Metin, haz. Abdülkadir Özcan, Eren Yayıncılık, İstanbul 1994.

Gemici, Nurettin, “Osmanlı’da Çevre Anlayışının Bir Tezahürü Olarak Bahçe ve Mesire Yerleri”, *Çevre ve Din Uluslar Arası Sempozyumu Bildiri Metinleri*, c. II, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2008, s. 381-396.

III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, haz. V. Sema Arıkan, TTK, Ankara 1993.

Irmak, Yunus, *III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

İnciciyan, G.V., *Boğaziçi Sayfiyeleri*, çev. Orhan Duru, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

İsmâ'îl b. Hüseyin eş-Şehrî, “Vukû‘ât-nâme: Vukû‘ât-ı Tertîb-i Şâhâne-i Devlet-i Aliyye”, *Belgeler (Türk Tarih Belgeler Dergisi)*, XXIV/28 (2003), s. 27.

Kadı Ömer Efendi, *Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme*, haz. Özcan Özcan, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1965.

Koçu, Reşad Ekrem, “Bostancıbaşı Defterleri”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c. IV, İstanbul, 1958, s. 39-90.

Mehmed Zeki, “On Birinci ve On İkinci Asırlarda İstanbul’da Bağçeler ve Mesireler”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, 30, İstanbul 1335, s. 76-78.

Mustafa Na’imâ Efendi, *Târih-i Na’imâ*, I-IV, haz. Mehmet İpşirli, TTK. Yayınları, Ankara 2007.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul 1983.

Rado, Şevket, “Bostancıbaşı Defteri: 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?”, *Hayat Tarih Mecmuası (İlavesi)*, I/6, İstanbul 1972, s. 1-32 (Derginin İlavesi).

Sahhaflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es’ad Efendi, *Vak’a-nüvis Es’ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi’nin Zeyl ve İlaveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, OSAV Yayınları, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, haz. Mehmed İpşirli, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989.

Seyyid Vehbi, *Sûrnâme (Üçüncü Ahmed’in Oğullarının Sünnet Düğünü)*, haz. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939.

Silâhdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke, (1065-22 ca. 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)*, haz. Nazire Karaçay Türkal, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

Silâhdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme (1106-1133/1695-1721), Tahlil ve Metin*, haz. Mehmet Topal, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

Osmanlı Sultanlarının Bir Eğlence ve Dinlenme Mekânı Olarak Tersane Bahçesi

Şehsüvaroğlu, Halûk Y., “Aynalıkavak Sarayı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. III, neşr. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul 1960, s. 1610-1615.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi-Mür'i't-tevârih, c. II.A, III, haz. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.

Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), c.II, haz. Ziya Yılmaz, TTK, Ankara 2003.

Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrahim Hasîb Efendi, Uşşakizade Tarihi, C. I-II, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2005.